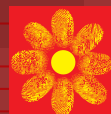

Живеење во мултиетничка средина
- граѓани со еднакви права, можности и заштита

ПРИРАЧНИК

ЗА ОТСТРАНУВАЊЕ НА ДИСКРИМИНАЦИЈАТА ВРЗ ОСНОВА НА ЕТНИЧКА ПРИПАДНОСТ

Под исто сонце
Nën të njëjtin diell
Aynı güneş altında
Telo jekli Kham
Под истим сунцем
Sum idghu soari
Under the same sun

[ПРИРАЧНИК]

за

ОТСТРАНУВАЊЕ НА ДИСКРИМИНАЦИЈАТА
ВРЗ ОСНОВА НА ЕТНИЧКА ПРИПАДНОСТ

Септември 2009

Прирачник за отстранување на дискриминацијата врз основа на етничка припадност

Издавачи:

Фондација Институт отворено општество - Македонија
Здружение на граѓани за поддршка на меѓуетнички дијалог
и развој на заедницата „Заеднички вредности“

За издавачите:

Владимир Милчин
Хајрије Ахмед

Ко-автори:

Мирјана Најчевска
Сашко Тодоровски

Лектура на македонски јазик:

Анета Василевска- Љубецкиј

Јазична редакција:

Албански јазик - Насер Селмани
Ромски јазик - Љатиф Демир
Турски јазик - Тулај Сејфула
Српски јазик - Лидија Конгуловска
Влашки јазик - Лубица Ѓорѓиева
Босанки јазик - Емина Куртовиќ
Англиски јазик - Ленче Чадиловска

Дизајн и печатење: Бригада дизајн

Тираж: 1000

„Оваа публикација е изготвена со помош на Европската Унија. Содржината на оваа публикација е единствена одговорност на Фондација Институт отворено општество - Македонија и Заеднички вредности и на никаков начин не ги рефлектира гледиштата на Европската Унија.“

[СОДРЖИНА]

За прирачникот	4
1. Вовед – Дискриминација; дефинирање	20
2. Специфични видови дискриминација	23
3. Меѓународното право против дискриминацијата	27
4. Светската конференција и дурбанските документи	33
5. Република Македонија; Антидискриминациска регулатива	36
6. Механизми за заштита во случаи на дискриминација врз основа на етничка припадност	43
7. Невладините организации против етничката дискриминацијата	47
8. Неговото височество – Набљудувањето	50
9. Невладините во акција	56
9.1 Измена на општествена практика	56
9.2 Измена на административна практика	57
I. НА ЦЕНТРАЛНО НИВО	58
II. НА ЛОКАЛНО НИВО	60
9.3 Измена на судска практика	60
10. Нешто како резиме	64
ПРИЛОГ 1 - Формирање досие – фактографија	65
ПРИЛОГ 2 - Формирање досие – квалификации	66
ПРИЛОГ 3 - Формирање досие – оценки	67
Речник на човековите права	68

[ЗА ПРИРАЧНИКОТ]

Македонски јазик

Овој прирачник треба да послужи како алатка за препознавање на дискриминацијата врз етничка основа и за поттикнување активности со цел спречување, заштита и санкционирање на случаите на ваква дискриминација.

Во прирачникот се поаѓа од дефиницијата на дискриминацијата според која дискриминација е:

- секое разликување, исклучување, ограничување или нееднакво постапување или непостапување,
- врз основа на пол, раса, националност, етничка припадност, државјанство, потекло, религија или уверување, образование, мислење, политичка припадност, личен или општествен статус, хендикеп, возраст, сексуална ориентација, брачна состојба, имотен статус, припадност на депривилегирана група, здравствена состојба или која било друга основа (во ситуација кога основата постои во моментот, или постоела порано, а не постои во моментот, или може да постои во иднина, или која се припишува на одредено лице)
- кое има за цел или резултира со оневозможување или отежнување на признавањето, уживањето или практикувањето од страна на сите лица врз еднаква основа на сите права и слободи, односно во понеповолен третман на едно лице во однос на друго.

Појдовниот вредносен систем на постапување во услови на дискриминација се базира на постојните ратификувани документи (меѓународни договори што се прифатени на ниво на национално законодавство), Уставот и законите во Република Македонија. Посебно внимание е посветено на системот од задачи што треба да ги изврши секоја држава што ги прифатила соодветните меѓународни стандарди.

Во Република Македонија и во моментов постои изграден систем од заштитни механизми, кои можат да се применат во случаи на дискриминација врз етничка основа. Дисперзираност на недискриминациските одредби, термилошка неуедначеност и непрецизност на заштитните механизми го отежнуваат нивното практикување и ја проблематизираат заштитата, меѓутоа, можат да бидат искористени во голем број случаи (посебно со цел градење база на податоци за доминантните видови дискриминација).

Со ратификацијата на поголем број меѓународни договори на располагање на граѓаните им стои можноста за поднесување поединечни и колективни петиции до: Комитетот за човекови права, Комитетот за економски, социјални и културни права, Комитетот за отстранување на расната

дискриминација, Комитетот за отстранување на сите форми на дискриминација на жената, Комитетот за правата на детето, Европскиот суд за човекови права, Комитетот на министрите на Советот на Европа и Советодавен комитет, Советот за човекови права, Високиот комесар за човекови права при ООН, Мрежа од поединечни мандати (специјални известувачи, специјални претставници и независни стручњаци) и мандати на работни групи за човековите права.

ООН и регионалните меѓународни структури (ОБСЕ, Советот на Европа и сл.) ги препознаваат и прифаќаат невладините организации како значајни партнери во борбата со дискриминацијата (посебно во делот на надзорот, алармирањето, известувањето, но и во постапување во конкретни случаи).

Првиот и основен чекор во борбата против дискриминацијата и посебно во борбата против етничката дискриминација е: **НАБЉУДУВАЊЕТО** подразбрано како збир од активности насочени кон систематско бележење и документирање информации поврзани со можни прекршувања на човековите права и слободи.

За да може да ја одигра вистинската улога, набљудувањето мора да се спроведува со почитување одредени основни принципи и однапред зададена форма на остварување.

Искусвата на невладините организации можат да послужат во натамошниот развој на недискриминирачко дејствување во областа на општествената, административната и судската практика.

Соработката на невладините и на владините структури, формализацијата на собирањето податоци и соодветната чувствителност за суштината на дискриминацијата, претставуваат значаен елемент во натамошната борба со дискриминацијата и во намалувањето на минимум на штетните последици од актите на дискриминација.

PËR DORACAKUN

Gjuhë shqipe

Ky doracak duhe të shërbejë si mjet për njohjen e diskriminimit në baza etnike dhe për nxitjen e aktiviteve për të penguar, mbrojtur dhe sanksionuar rastet e këtij diskriminimi. Daracaku nisat prej definimit të diskriminimit sipas të cilit diskriminimi është:

- **çdo** veçim, përjashtim, kufizim ose procedim i pabarabart ose mosprocedim,
- **ne bazë** të gjinisë, racës, kombësisë, përkatësisë etnike, shtetësisë, prejardhjes, fesë ose bindjes, arsimit, mendimit, përkatësisë politike, statusit personal ose shoqëror, hendikarit, moshës, orientimit seksual, gjendjes martesore, gjendjes materiale, përkatësisë të grupeve të paprivileguara, gjendjes shëndetësore ose çfarëdo baze (në situatë kur ajo ekziston, ose ka ekzistuar më herët, ndërsa nuk ekziston për momentin, ose mund të ekzistojë në të ardhmen, ose e cila i përshkruhet një personi të caktuar.)
- **e cila ka për qëllim ose rezulton** me pamundësimin ose vështirësimin e njohjes, gëzimit ose të praktikimit nga të gjitha personat në bazë të barabartë të të gjitha të drejtave dhe lirive, respektivisht trajtim të pavolitshëm të një personi në raport me një tjetër.

Sistemi bazë i vlerave gjatë procedimit në kushte të diskriminimit bazohet mbi dokumentet aktuale të ratifikuara (marrëveshjet ndërkombëtare që janë pranuar në nivel të legjislacionit kombëtarë), Kushtetutës dhe ligjeve të Republikën së Maqedonisë. Vëmendje e veçantë i kushtohet sistemit të detyrimeve që duhet t'i përmbush çdo shtet që ka pranuar standardet gjegjëse ndërkombëtare.

Në Republikën e Maqedonisë aktualisht ekziston sistem i ndërtuar mekanizmash mbrojtës, që mund të zbatohen në rast të diskriminimit në baza etnike. Shpërndarja e dispozitave jodiskriminuese, mosharmonizimi terminologjik dhe i pasakt i mekanizmave mbrojtës e rëndojnë zbatimin e tyre dhe e problematizojnë mbrojtjen, megjithatë në të shumtën e rasteve mund të përdoren (veçanërisht për të ndërtuar bazën e të dhënave për llojet kryesore të diskriminimit).

Me ratifikimin e pjesës më të madhe të marrëveshjeve ndërkombëtare në disponim të qytetarëve u vjen mundësia për ngritjen e peticioneve personale dhe kolektive para: Komitetit për të drejtat e njeriut, Komitetit për të drejtat ekonomike, sociale dhe kulturore, Komitetit për eliminimin e diskriminimit racial, Komitetit për eliminimin e të gjitha formave të diskriminimit ndaj gruas, Komitetit për të drejtat e fëmijës, Gjykata evropiane për të drejtat e njeriut, Komiteti i ministrave të Këshillit të Evropës dhe Komitetit këshilldhënës, Këshillit për të drejtat e njeriut, Komisarit të Lartë për të drejtat e njeriut pranë OKB-së, Rrjeti i mandateve të veçanta (raportuesve special, të dërguarve special dhe të ekspertëve të pavarur) dhe mandatet e grupeve të punës për të drejtat e njeriut.

OKB dhe strukturat rajonale ndërkombëtare (OSBE, Këshilli i Evropës, etj) i njohin dhe i pranojnë organizatat joqeveritare si partnerë të rëndësishëm në luftën kundër diskriminimit (veçanërisht në pjesën e mbikqyrjes, alarmimit, raportimit, por edhe për procedimin e rasteve konkrete).

Hapi i parë themelorë në luftën kundër diskriminimit dhe veçanërisht në luftën kundër diskriminimit etnik është: mbikqyrja e cila kuptohet si përmbledhje e aktiviteteve të orientuara kah sistemi i evidentimit dhe dokumentimit të informacioneve lidhur me shkeljen eventuale të të drejtave dhe të lirive të njeriut.

Për të mundur ta luajë rolin e vërtetë, mbikqyrja patjetër duhet të zbatohet duke respektuar disa parime themelore dhe formën e realizimit të përcaktuar paraprakisht.

Përvojat e organizatave joqeveritare mund të shërbejnë në zhvillimin e mëtutjeshëm të veprimtarisë jodiskriminuese në fushën e: praktikës shoqërore, administrative dhe gjyqësore.

Bashkëpunimi i strukturave joqeveritare dhe qeveritare, formalizimi i mbledhjes së të dhënave dhe ndieshmëria adekuate për thelbin e diskriminimit, janë element i rëndësishëm në luftën e mëtutjeshme kundër diskriminimit dhe minimizimin e pasojave të dëmshme nga aktet e diskriminimit.

[REHBER HAKKINDA]

Türkçe

Bu rehber, etnik esas üzere ayrımcılığı tanıma aleti olarak ve bu gibi ayrımcılık olaylarını engelleme, koruma ve cezalandırma etkinliklerini kışkırtma amacıyla kullanılmalıdır.

Rehber, ayrımcılığın tanımıyla başlamaktadır, bu tanıma göre ayrımcılık:

- her türlü fark yapma, ayırma, sınırlama veya eşit olmayan davranma veya davranmama,
- cins, ırk, milliyet, etnik mensubiyet, vatandaşlık, soy, din veya inanç, eğitim, düşünce, siyasi mensubiyet, kişisel veya toplumsal statü, hendikap, yaş, cinsel oryantasyon, medeni hal, mal varlığı, öncülük verilmeyen gruba mensubiyet, sağlık durumu veya herhangi başka bir esasa göre ayırım yapmak (esasın şu anda var olması, veya önceden oluşu, fakat şu anda olmayışı, ya da gelecekte olabilmesi veya belirli kişiye mal edilen durumlarda)
- bütün hak ve özgürlüklerin eşit esas üzerine herkes tarafından tanınma ve pratikte kullanılması imkanını sağlamama veya zorlaştırma, veya başka bir kişiye kıyasen bir kişiye uygun olmayan davranış amaçlı veya sonuçlu durumlardır.

Ayrımcılık koşullarında davranmanın başlangıç değer sistemi, varolan onaylı belgeler (ulusal yasama düzeyinde kabul edilmiş uluslararası anlaşmalar), Anayasa ve Makedonya Cumhuriyeti kanunlarına dayanmaktadır. İlgili uluslararası standartları kabul eden her devletin yapması gereken ödev sistemlerine özel dikkat sunulmuştur.

Makedonya Cumhuriyeti'nde, şu anda da etnik esaslı ayrımcılık durumlarında uygulanabilecek koruma mekanizmaları sistemi mevcuttur. Ayrımcılığa karşı kuralların dağınıklığı, kaoruyucu mekanizmaların terim uyumsuzluğu ve kesin olmayışları, onların pratikte uygulanmasını zorlaştırarak korumayı sorunlu yapıyorlar, fakat bir çok durumlarda (özellikle, dominant ayrımcılık çeşitlerine ait veriler bazının oluşturulması amacıyla) onlardan yararlanılabilir.

Büyük sayıda uluslararası anlaşmaların onaylanmasıyla, vatandaşlara, bireysel veya toplu olarak birçok yere petisyon sunma olanağı verilmiştir: İnsan hakları Komitesine, Ekonomi, Sosyal ve Kültür hakları Komitesine, Irk Ayrımcılığını Engelleme Komitesine, Kadınlara her çeşit ayrımcılığın kaldırılması Komitesi, Çocuk Hakları Komitesine, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesine, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesine ve Danışma Komitesine, İnsan Hakları Konseyine, BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliğine, Bireysel Görevliler Ağına (özel munabirler, özel temsilciler ve bağımsız uzmanlar) ve İnsan hakları çalışma grupları görevlerine.

BM ve bölgesel uluslararası kuruluşlar (AGİT, Avrupa Konseyi v.b.), ayrımcılıkla mücadele konusunda sivil toplum teşkilatlarını önemli ortak olarak tanır ve kabul etmektedirler (özellikle denetim, uyarı, alarm verme ve somut durumlarda işlem bakımından).

Ayrımcılıkla mücadele, özellikle de etnik ayrımcılıkla mücadelede ilk ve temel adım: insan haklarının ve özgürlüklerinin olası ihlalleriyle bağlantılı bilgileri sistematik bir biçimde kaydederek belgelendirmeye yönelik etkinlikler toplamı anlamında- **GÖZETİMDİR.**

Gerçek görevini yapabilmesi amacıyla gözetim, belirli temel prensiplerin saygılanması ve önceden belirlenmiş gerçekleştirme biçimiyle uygulanmalıdır.

Sivil toplum teşkilatlarının tecrübeleri, toplumsal, administrativ ve adliye pratiği alanlarında ayrımcılık yapmama etkinliğinin ileride daha da gelişmesinde yarardan olabilirler.

Sivil toplum ve hükümet teşkilatlarının işbirliği, bilgi toplamanın formalizasyonu ve ayrımcılık esasına gösterilen duyarlılık, ayrımcılıkla gelecekteki mücadelede ve ayrımcılığın doğurduğu zararlı sonuçları en aza indirmede önemli unsuru oluşturmaktadır.

[BAŠO INSTRUKCIENGORO LIL]

Romani čhib

Akava lil trubul te sikavel pes sar instrumento bašo pendžaripe e diskriminaciakoro upral i etnikani funda thaj iniciripe e aktivipangoro resarinasa ten a ovel kerdi, arakhipa thaj sankcioniripe e asavke diskriminaciatar.

Ano instukeciengoro lil ovela cidime tari definicia e diskriminaciakoro uzal savi i diskriminacia si:

- sakova averipe, ikaldipe, limitiripe ja pale najekhipe keripe buti ja pale bikeripe buti,
- upral i funda e poloskiri, rasakiri, nacionalnipaskoro, etnikane preperipaskoro, themutnipaskoro, kustikipe, religia ja pale patjavipe, sikljovipa, gindipe, politikane preperipaskoro, personalnikano ja pale amalipaskoro statuso, hendikepo, baripe, seksualnikani orientacia, prandipaskoro haleskoro, isipaskoro statuso, preperipe e depriviligirime grupakoro, sastipaskere haleskoro ja pale save te si fundakoro (ani situacia kana o fundavipe isi ano momento, ja pale isi a akana nane ano momento, ja pale ka šaj te ovel ano avutnipe, ja pale dži o terminiripe e simakoro)
- savo so isi resaripe ja pale rezultatoja ano nadendipe ja pale pharipe palo angigaripe, hošipe ja pale prakticipiripe tari rig sa e simengoro upral o jekh fundipe ke sa e hakoja thaj tromalipe, ja pale ano ponašukar tretmano ki jekh sima ani relacia e avereskoro.

O cidime baripaskoro sistemo ko keripe e šartenca e diskriminaciakoro a ovela bazirime ke akanutne ratifikatoja (interncionalnikane phandle lafia save so si lele ko nivo e nacionalnikane legislativasa), o Konstitucionalo thaj e zakonoja ani Republika Makedonia. Ulavdi sama si dendo ko sistemo tare butja save so trubul te kerel akaja them te lel e jekhutne maškarmutne standardoja.

Ani Republika Makedonia thaj ano momento isi barookerdo sistemo tare arakhipaskere sistemoja taro arakhipaskere mehanizmoja, save so šaj te oven kerjakerde ane čipote kana isi diskriminacia ko etnikano fundipe. I disperziripe ko bidiskriminaciakoro terminantipe, terminologikane najekhipe thaj o bičačipe ke arakhipaskere mehanizmoja pharekerena olengoro prakticipiripe thaj kerena problema ko arakhipa, numa pale šaj te oven labarde ane bare čipote (ulavde e resarinasa te ovel tamirime ki baza e evidentongiri baše dominantikane forme e diskriminacikere).

E ratifikaciasa e pobuter gindoskoro tare maškarmutne phandle lafia ko deipe e dizutnenge bešela o šajdipa te den individualnikane thaj kolektivnikane peticie dži o: Komiteto baše manuškane hakoja, Komiteto baše ekonomikane, socialnikane thaj kulturnikane, Komiteto baši eliminacia e rasakere diskriminaciakoro, Komiteto baši eliminacia e sa e formengoro ki diskriminacia mujal i džuvli, Komiteto bašo hakoja e čhavengere, Europakoro sudi baše manuškane hakoja, Komiteto e ministrongoro ko Konsilo

e Europakoro thaj o Konsilodeipaskoro komiteto, Konsilo baše manušikane hakoja, Učo komesariato baše manušikane hakoja ko UNO, Drakhalin e individualnikane (Specialnikane reporteroja, specialnikane prezententvoja thaj biathinale ekspertoja) thaj mandatia ke butjarne grupe baše manušikane hakoja.

UNO thaj e regionalnikane maškarmutne structure (OSCE, Konsilo e Europakoro thaj av.) pendžarena thaj lena e biradžikane organizacien sar but bare džanlipaskere partneroja ano maripe e diskriminaciasa (ulavde ano kotor e monitoringosokoro, alertiripaskoro, raportiripaskoro, numa thaj anpo proceduripe, raportiripe, numa thaj ano proceduripe e konkretikane čipotengoro).

O jekhto thaj fundavno phird ano maripe mujal i diskriminacia thaj ulavdo o maripe mujal i etnikani diskriminacia si o: MONITORINGO thaj haljovdo sar suma tare aktivipa dromarde kori o sistematikano evidentiripe thaj dokumentiripe informacie phandle e šajutne phagipanca ke manušikane hakojenca thaj tromalipanca.

Te šaj te ovel kheldi akaja čačutni rola, o monitoringo šaj te ovel realziirime thaj e patjipisas ke terminirime bazikane principoja thaj anglo sa te ovel dendi forma ki realizacia.

I eksperienca e biradžikane organizacienca šaj te ovel kerdi ano ponadarutno barjovipe ko bidiskriminaciakoro keripe aktivipa ani ranik e: amalipaskere, administrativnikane thaj sudoskiri praktika.

I kolaboracia e biradžikane thaj e radžakere strukturenca, formalizacia e khedipaskoro evidentvoja thaj o jekhutno senzibiliripe ko fundavnipe e diskriminaciakoro, sikavela baro elemento ano ponadarutno amripe e diskriminaciasa thaj e minimiziripasa ke škodime palpalunipa tare aktoja e diskriminaciakere.

О ПРИРУЧНИКУ

Српски језик

Овај приручник треба да послужи као алатка за препознавање дискриминације по етничкој основи и за подстицање активности са циљем спречавања, заштите и санкционисања случајева овакве дискриминације.

У приручнику се полази од дефиниције дискриминације према којој је дискриминација:

- свако разликовање, искључивање, ограничавање или неједнако поступање или непостапање,
- на основу пола, расе, националности, етничке припадности, држављанства, порекла, религије или уверења, образовања, мишљења, политичке припадности, личног или друштвеног статуса, хендикепа, узраста, сексуалне оријентације, брачног стања, имовинског статуса, припадности депривилегираној групи, здравственом стању или било којој другој основи) у ситуацији кад основа постоји у моменту, или је постојала раније, а не постоји моментално, или може постојати у будућности, или се приписује одређеној особи)
- која има за циљ или резултира онемогућавање или отежавање признавања, уживање или практиковање од стране свих особа на равноправној основи свих права и слобода, односно у неповољнијем третману, једне особе у односу на другу.

Полазни вредносни систем поступања у условима дискриминације, базира се на постојећим ратификованим документима (међународни договори који су прихваћени на нивоу националног законодавства), Уставу и законима у Републици Македонији. Посебна пажња је посвећена систему задатака које треба извршити свака држава која је прихватила одговарајуће међународне стандарде.

У Републици Македонији и моментално постоји изграђен систем заштитних механизма, који могу да се примене у случајевима дискриминације на етничкој основи. Дисперзираност недискриминацијских одредби, термилошка неуједначеност и непрецизност заштитних механизма отежавају њихово практиковање и проблематизирају заштиту, међутим могу бити употребљени у великом броју случајева (посебно са циљем изградње базе података о доминантним врстама дискриминације).

Ратификацијом већег броја међународних договора на располагању грађанима стоје могућности подношења појединачних и колективних петиција до: Комитета за људска права, Комитета за економска, социјална и културна права, Комитета за одстрањивање расне дискриминације, Комитета за одстрањивање свих облика дискриминације жена, Комитета за права детета, Европског суда за људска права, Комитета министара Савета Европе и Саветодавног комитета,

Савета за људска права, Високог комесара за људска права при ОУН, Мрежи појединачних мандата (специјални извештачи, специјални представници и независни стручњаци) и мандатима радних група за људска права.

ОУН и регионалне међународне структуре (ОБСЕ, Савет Европе и сл.) препознаје и прихвата невладине организације као значајне партнере у борби са дискриминацијом (посебно у делу надзора, алармирања, извештавања, али и у поступању у конкретним случајевима).

Први и основни корак у борби против дискриминације и посебно у борби против етничке дискриминације је: МОНИТОРИНГ, подразумеван као збир активности усмерених ка систематском забележавању и документовању информација повезаних са могућим прекршавањима људских права и слобода.

Да би могао одиграти истинску улогу, надзор се мора спроводити са поштовањем одређених основних принципа и унапред задатих форми остваривања.

Искуства невладиних организација могу послужити у даљем развоју недискриминачког деловања у области : друштвене, административне и судске праксе.

Сарадња невладиних организација и владиних структура, формализација сакупљања података и одговарајућа осећајност за суштину дискриминације, представља значајан елемент у даљој борби са дискриминацијом и у смањењу минимума штетних последица од аката дискриминације.

[TI MANUALU]

Limba armânească

Aestu Manual lipseashti s-hibă hălăti ti cānushteari a discriminariļjei pi bază etnică shi initsiativă ti activitāts ta s-azāptāseacă, apurā shi sanctsiōneadzā cazurli cu ahtari turlii di discriminari.

Tu manlualu s-ānchiseashti di defnitsia ti discriminarea cari dzātsi ca discriminarea easti:

- cafi unā diferentsā, eliminari, limitari ica protsedurā cari nu easti idghea ti tuts ica cafi unā ignorari a protsedurāljei,
- pi bază di sexu, rasā, natsionalitati, pricādeari etnică, tsitizenitati, originā, relighii ica pisti, educatsii, mindueari, pricādarea politică, status personal ica sotsial, hendichep, ilichii, orientari sexualā, aveari, pricādreari tu vārā grupā fārā privileghii, sānātatea ica cari itsi s-hibā altā bază (tu situatsuu cāndu baza egzistā tu momentul, ica egzista manāinti, a nu tu momentul, ica poati s-egzistā manclo, ica cari s-arucā pi vārñā personā)
- cari ari ti scupo ica rezulteadzā cu nipricunushteari ica griutāts tu pricunushtearia, realizari ica practicari di partea a tutālōr personi pi unic fundamentu a tutālōr āndrepturi shi libertatea, ica tu tretmanu ma nibun a vārñāljei persona tu coleratsii cu altā.

Sistemlu ti valoari di cari s-ānchiseashti tu protsedurili cāndu ari discriminari easti bāgat pi fundamentul a ratificatilor cari egzistā (contracti internatsionali cari suntu aprucheati pi nivel a leghislativāljei natsionalā), Constitutsia shi nomurli tu Republica Machidunia. Āngātan ahorghea ari pi sistemlu di activitāts cari lipseashti s-li bitisească cafi un stat cari li-apruche standardili adecvati internatsionali .

Tu Republica Machidunia shi tu aestu momentu ari un sistem di mehanizmi ti apurari, cari poati s-ufilisească tu situatsii ti discriminari etnică. Disperzitatea a determinantilor nidiscriminātoari, terminologhia shi mehanizmili ti apurari cari nu suntu pretsizati, fac griutati ti a lor intrari ti praxā shi fac problemi la apurarea, ghini ma, pot s-hibā ufilisiti tu multi situatsii (naima multu ta s-adarā bazā di facti ti dominantili turlii a discriminariļjei).

Cu ratificarea a ma multilor contracti internatsionali bānātorļji pot s-da petitsii individuali ica colectivi pānā la: Comiteltu ti āndrepturli a omlui, Comiteltu ti economitsi, sotsiali, culturali, Comiteltu ti eliminari a discriminariļjei dupu rasā, Comiteltu ti eliminari a tutālōr formi di discriminari a muljeariļjei, Comiteltu ti āndrepturli a ficorlor, Giudiclu european ti āndrepturli a omlui, Comiteltu a minishtsārlor la Consiliulu ali Europā shi Comiteltu consultativ, Consiliulu ti āndrepturli a omlui, Analtul comesar ti āndrepturli a omlui la ONU, Mrejā di individuali (Reporteri spetsiali, reprezentantsā spetsiali shi expertsā independentsā) shi mandati a grupilor ti lucru ti āndrepturli a omlui.

ONU și structurile internaționale și regionale (OSCE, Consiliul de Europă și alți) li-pricânoscu și aproați organizațiilor guvernale ca parteneri importanți în lupta împotriva discriminării (ahorghea în partea de monitorizare, alertare, rapoarte, dar și în procedurile în situații concrete).

Prota și jghețoară fundamentală în lupta împotriva discriminării și ahorghea, lupta împotriva discriminării etnice este: MONITORIZAREA activității și adunătură de activități știri către evedentarea sistematică și documentarea a informațiilor legate cu nitințierea a îndrepturilor și libertatea a omului.

Ta s-poată s-gioacă roluri de delihea, monitorizarea fără de altă lipsește s-realizează cu tințierea a născăntilor printre fundamentali și de năinti dată formă în realizare.

Experiența a organizațiilor guvernale poate manco s-ufilisească în activitatea nediscriminătoare în sfera a: praxălei șotiale, administrativă și praxa la giudeți.

Colaborarea cu structurile guvernale și guvernale, formalizarea și adunarea a factorilor și senzibilitatea adecvată în esența a discriminării, sunt elemente importante în lupta împotriva discriminării și minimizare a zăjiliei de acțiune a discriminării.

[O PRIRUČNIKU]

Bosanski jezik

Ovaj priručnik treba poslužiti kao alat za prepoznavanje diskriminacije na etničkoj osnovi i iniciranje aktivnosti s ciljem spriječavanja, zaštite i sankcioniranja slučajeva ovakve diskriminacije.

U priručniku se polazi od definicije diskriminacije prema kojoj je diskriminacija:

- svako razlikovanje, isključivanje, ograničavanje, ili nejednako postupanje ili nepostupanje,
- na osnovu spola, rase, nacionalnosti, etničke pripadnosti, državljanstva, porijekla, religije ili uvjerenja, obrazovanja, mišljenja, političke pripadnosti, ličnog ili društvenog statusa, hendikepa, uzrasti, seksualne orijentacije, bračnog stanja, imovinskog statusa, pripadnosti depriviligiranoj grupi, zdravstvenom stanju ili na bilo koju drugu osnovu (u situaciji kada osnova postoji u trenutku, ili je ranije postojala, a ne postoji u trenutku, ili može postojati u buduću, ili se pripisuje određenom licu)
- koje ima za cilj ili rezultira u onemogućavanju ili otežavanju priznanja, uživanja ili praktikovanja od strane svih lica na jednakoj osnovi svih prava i sloboda, odnosno u nepovoljnijem tretmanu jednog lica u odnosu na drugo.

Polazni vrijednosni sistem postupanja u uvjetima diskriminacije bazira se na postojećim ratifikatima (međunarodni dogovori koji su prihvaćeni na nivou nacionalne legislative), Ustava i zakona u Republici Makedoniji. Posebna pažnja je posvećena sistemu zadataka koje treba izvršiti svaka država koja je prihvatila odgovarajuće međunarodne standarde.

U Republici Makedoniji i u trenutku postoji izgrađen sistem zaštitnih mehanizama, koji se mogu primjeniti u slučajevima diskriminacije na etničkoj osnovi. Disperziranost nediskriminatorских odredbi, terminološka neujednačenost i nepreciznost zaštitnih mehanizama, otežavaju njihovo praktikovanje i problematiziraju zaštitu, međutim, mogu biti iskorišćeni u velikom broju slučajeva (posebno s ciljem građenja baze podataka za dominantne vrste diskriminacije).

Ratifikacijom većeg broja međunarodnih ugovora, na raspolaganju građanima stoji mogućnost za podnošenje individualnih i kolektivnih peticija: Komitetu za ljudska prava, Komitetu za ekonomska, socijalna i kulturna prava, Komitetu za eliminaciju rasne diskriminacije, Komitetu za eliminaciju svih oblika diskriminacije protiv žene, Komitetu za prava djeteta, Evropski sud za ljudska prava, Komitet ministara Savjeta Evrope i Savjetodavni komitet, Savjet za ljudska prava, Visoki komesar za ljudska prava OUN, Mreža individualnih (Specijalnih izvjestitelja, specijalnih pretstavnika i neovisnih eksperata) i mandati radnih grupa za ljudska prava.

OUN i regionalne i međunarodne strukture (OSCE, Savjet Evrope i sl.) prepoznaju i prihvataju nevladine organizacije kao značajne partnere u borbi sa diskriminacijom (posebno u dijelu monitoringa, alertiranja, izvještavanja, ali i u postupanju u konkretnim slučajevima).

Prvi i osnovni korak u borbi protiv diskriminacije i posebno u borbi protiv etničke diskriminacije je: MONITORING koji podrazumijeva zbir aktivnosti usmjerenih ka sistematskom evidentiranju i dokumentiranju informacija povezanih sa mogućim prekršajima ljudskih prava i sloboda.

Da bi mogao odigrati pravi ulogu, monitoring se mora sprovesti poštivanjem određenih bazičnih principa i unaprijed zadatom obliku ostvarivanja.

Iskustva nevladinih organizacija mogu poslužiti u daljem razvoju nediskriminatorskog djelovanja u oblasti: društvene, administrativne i sudske prakse.

Suradnja nevladinih i vladinih struktura, formalizacija sakupljanja podataka i odgovarajuća senzibilizacija o suštini diskriminacije, predstavljaju značajan element u daljoj borbi sa diskriminacijom i minimiziranju štetnih posljedica od akata diskriminacije.

[ABOUT THE MANUAL]

English language

This Manual is to serve as a tool for identifying ethnicity based discrimination and for encouraging activities in order to prevent, protect and sanction this kind of discrimination cases.

The Manual begins with the definition of discrimination which says that discrimination is:

- any distinction, exclusion, limitation or unequal treatment or non treatment,
- based on gender, race, nationality, ethnic origin, citizenship, origin, religion or belief, education, opinion, political affiliation, personal or social status, disability, age, sexual orientation, marital status, property status, belonging to unprivileged group, health condition or any other grounds (in a situation when the bases exists at the moment or existed earlier but does not exist at the moment, or may exist in the future or which is subscribed to an individual),
- aiming at or resulting into the inability or aggravation to recognize, exercise or practice all rights and freedoms by all individuals on equal basis, i.e. in a less favorable treatment of one towards another individual.

The initial value system of conduct in conditions of discrimination is based on existing ratified documents (international agreements accepted at national legislation level), the Constitution and laws in the Republic of Macedonia. Particular interest is devoted to the system of tasks which are to be carried out by each state which has accepted the relevant international standards.

In the Republic of Macedonia there is already an established system of protection mechanisms which can be implemented in cases of ethnicity-based discrimination. The spread of non-discrimination provisions, the terminology incompliance and imprecision of the protection mechanisms hinder their practicing and aggravate protection. However, they can be used in a large number of cases (particularly in building a data base on dominant types of discrimination).

With the ratification of a large number of international agreements, the citizens have a possibility to file individual or group petitions to: The Human Rights Committee, the Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Committee on the Elimination of Racial Discrimination, the Committee on the Elimination of All Forms of Discrimination of Women, Committee on the Rights of the Child, the European Court on Human Rights, Committee of Ministers of the Council of Europe and Councelling Committee, the Council of Human Rights, the UN High Commissioner for Human Rights, the Network of Individual Mandates (special reporters, special envoys and independent experts) and mandates of human rights work groups.

The UN and the regional international structures (OSCE, the Council of Europe etc.) recognize and accept NGOs as important partners in the fight against discrimination (particularly in the area of monitoring, alerting, informing as well as acting in some cases).

The first and basic step in combating discrimination, and particularly in combating ethnicity-based discrimination is MONITORING, a combination of activities directed to an organized evidence and documentation of information related to possible violation of human rights and freedoms.

In order to be able to play the true role, monitoring must be carried out with respect to certain basic principles and pre-set form of achievement.

The experience of the NGOs may be used in the further development of non-discrimination activity in the field of the social, administrative and judicial practice.

The cooperation of NGOs and government structures, the formalization of data collection and the adequate sensibility for the essence of discrimination is an important element in the further fight against discrimination and in minimizing harmful impacts of discrimination acts.

1. Вовед – Дискриминација; дефинирање

Забраната на дискриминација или принципот на недискриминација се провлекува како константа низ целокупната меѓународна регулатива. Не постои ниту еден меѓународен документ во кој не се применува овој принцип или во кој на посреден или непосреден начин не се споменува. Правото на еднаквост, или недискриминацијата, претставува самостојно право, но и составен елемент на сите други права. Меѓутоа, генералниот принцип содржан на сите нивоа од меѓународното регулирање не бил доволен да обезбеди еднакво уживање на основните права и слободи од страна на сите луѓе. Било потребна натамошна спецификација на недискриминацијата како посебно право и специфичен пристап во дефинирањето на ова право за одделни групи луѓе.

Во изразите секој и никој во меѓународната регулатива најдиректно е втемелен принципот на недискриминација и правото на луѓето кон нив да се постапува врз еднаква основа.

Принципот дека човечките суштества се еднакви и дека имаат еднакви права е јадро на концептот за човековите права и основни слободи, но и негов постојан стремеж и предизвик. Затоа, овој принцип претставува темел и во развојот на филозофско-правната мисла врз која се базира концептот, кој поаѓа од фактот дека луѓето не биле третирали како еднакви - ниту во минатото ниту, пак, тоа е постигнато во целина во сегашноста.

Борбата со дискриминацијата е издигната на највисоко ниво во меѓународната заедница поради:

- распространетоста на дискриминацијата
- разновидноста и длабочината на корените на различни дискриминирачки однесувања
- тежината и сложеноста на постигнувањето еднаквост меѓу луѓето.

Во теоријата постојат различни определби на терминот дискриминација и тој се толкува во различен обем. За едно најшироко, најопшто сфаќање на дискриминацијата станува збор тогаш кога властите, институциите или поединците ги третираат луѓето различно врз основа на некои нивни лични карактеристики. Тоа, во најголема мера се должи на стереотипите и на предрасудите.

Предрасудите претставуваат оцена (вреднување) на одреден човек (или на група луѓе) без, навистина, да го знаеме и често се базира на некои погрешни информации.

Вреднувањето вообичаено е пренесено од страна на средината во која се развива човекот и не се базира на лично искуство или на лични сознанија. Бидејќи предрасудите се добиваат како дел од секојдневната социјализација на луѓето (најчесто тие се дел од најраниот развој на детето) многу е тешко да бидат поколебани или променети. Важно е во секој момент да бидеме свесни дека ги имаме и да се обидеме своите постапки да ги погледнеме низ призмата на нивното постоење и ограничувањата што ни ги поставуваат.

Стереотипите и предрасудите се најчестата причина за неприфаќање на другите и на одбивање или негирање на нивните вредносни системи. Оттука и реакцијата на одбивање врз основа на стереотипите и предрасудите често се нарекува „предрасуда во акција“ и резултира со дискриминација, било да е тоа ксенофобија, антисемитизам, расизам и сроден вид нетолеранција.

Во една поразработена дефиниција, под дискриминација може да се подразбере:

- **секое** разликување, исклучување, ограничување или нееднакво постапување или непостапување

- **врз основа на** пол, раса, националност, етничка припадност, државјанство, потекло, религија или уверување, образование, мислење, политичка припадност, личен или општествен статус, хендикеп, возраст, сексуална ориентација, брачна состојба, имотен статус, припадност на депривилегирана група, здравствена состојба или која било друга основа (во ситуација кога основата постои во моментот, или порано постоела, а не постои во моментот, или може да постои во иднина, или која се припишува на одредено лице)

- **кое има за цел или резултира** со оневозможување или отежнување на признавањето, уживањето или практикувањето од страна на сите лица врз еднаква основа на сите права и слободи, односно во понеповолен третман на едно лице во однос на друго.

Кои се составните делови на една вака проширена дефиниција?

Актот на дискриминација: разликување, исклучување, ограничување или нееднакво постапување и непостапување. Разликувањето подразбира секое различно постапување или третирање на два субјекта во истоветна ситуација. Исклучувањето значи неможност да се добие нешто, да се пристапи кон нешто или да се биде дел од нешто. Ограничувањето претставува недостапност на нешто (физичка, недостапност на одредени услуги, одредени можности, привилегии и сл.). Во формулацијата е содржан и активниот и пасивниот начин на дискриминација, или со правење или со неправеење.

Основите на дискриминација: „отворен список“, набројување на моментно перцепираните најчести карактеристики на луѓето што се појавуваат како причина на дискриминацијата. Меѓутоа, како основа на дискриминација може да се појави карактеристика што не постои во моментот или воопшто не постои. Ваквата карактеристика може да постоела во минатото или може дури и никогаш да не постоела, меѓутоа сторителот на дискриминација смета дека постои (го сместува даденото лице во група со која ја поврзува дадената карактеристика).

Целта на дискриминацијата: за одредено дело да биде препознаено како дискриминациско треба да има за цел дискриминирање на одредено лице врз некоја од дадените основи или врз некоја друга основа. Меѓутоа, и делата што немале ваква цел, а резултирале со некој вид дискриминација, исто така, потпаѓаат под оваа дефиниција доколку резултатот на дејствувањето или на недејствувањето е оневозможување или отежнување на признавањето, уживањето или практикувањето од страна на сите лица врз еднаква основа на сите права и слобода, односно во понеповолен третман на едно лице во однос на друго.

2. Специфични видови дискриминација

Во поновите определби на дискриминацијата се инсистира да бидат опфатени покрај директната, и индиректната дискриминација и т.н. вознемирување.

Директна дискриминација

активно дејствување, кое како непосредна последица има различна положба на луѓето во конкретна ситуација

Индиректна дискриминација

- создавање ситуација со навидум неутрални услови или критериуми, а со која се става некое лице или група луѓе во понеповолна положба во споредба со други лица
- за поставување на таквите услови или критериуми не постои објективно оправдување или нема легитимна цел за чиешто постигнување се соодветни и неопходни.
- често изгледаат правно сосема издржани, меѓутоа нивната примена покажува дека токму конкретна група луѓе е спречена, додека тоа не е случај со групата луѓе што ја создала таквата ситуација
- индиректната дискриминација често е на ниво на можност

Во поновата меѓународна регулатива и во националната регулатива на голем дел од државите на развиената западна демократија, станува збор и за вознемирување или малтретирање (harassment). Вознемирувањето најчесто се дефинира како облик на дискриминација во услови на несакано однесување поврзано со веќе споменатите основи, а кое за цел или како резултат има повреда на достоинството на одредено лице или создавање заканувачка, непријателска, деградирачка, понижувачка или застрашувачка атмосфера.¹

Според дискриминираниот, најчести специфични облици на дискриминација се: ксенофобијата², расизмот³, антисемитизмот⁴, општата нетолеранција⁵ и прикриената дискриминација.

¹ Како вознемирување се смета и сексуалното вознемирување, заканата со дискриминација, гонење и расна сегрегација, како и градење и одржување архитектонско опкружување, кое го отежнува пристапот на луѓето со хендикеп до јавните места, односно, недостигот од разумни приспособувања за лицата со хендикеп.

² Зборот ксенофобија доаѓа од грчкиот јазик и значи страв од странци. Ова води кон специфичен затворен круг: јас се плашам од непознатите затоа што не ги познавам, а не можам да ги запознаам затоа што се плашам од нив.

³ Расизмот значи различно постапување во однос на луѓето врз основа на нивната припадност кон специфична човечка раса. Ова различно постапување се потпира на сфаќањето за супериорни и за инфериорни раси.

⁴ Посебен облик на дискриминација на Евреите, која својот најголем замав го има достигнато во периодот на Втората светска војна.

⁵ Нетолеранцијата е недостиг од почитување на начинот на живеење или на уверувањата на другите. Ова постои кога некој не им дозволува на другите да живеат на поинаков начин или на поинаков начин да гледаат на работите. Нетолеранцијата значи дека луѓето се исклучени од дел од социјалниот живот поради нивната религиозна определба, половата припадност, сексуалната ориентација или, просто, поради начинот на облекување или чешлање.

Дискриминацијата често не е лесно забележлива (не се манифестира како отворена, агресивна, препознатлива дискриминација, туку во низа постапки, кои навидум значат еднакво постапување со луѓето) и оттука зборуваме за прикриена дискриминација⁶.

Посебно е тешка ситуацијата во која дури ни жртвата на дискриминациско однесување не ја перцепира (не ја препознава дискриминацијата). Ова најчесто се случува во општество со многу силна традиција, религиозна определеност на поголем дел од населението или цврсти патријархални односи на ниво на семејство и поширока семејна заедница.

Видот на дискриминација многу зависи од сторителот на дискриминацијата, а тоа можат да бидат поединци, групи поединци или државата. Оценувајќи дека дискриминацијата е моќен непријател на демократијата, државите се договориле покрај поединечната одговорност да се воспостави принцип на општа одговорност на државата од аспект на создавање недискриминациска атмосфера, промоција на недискриминацијата, градење недискриминациско законодавство, контрола и санкционирање на актите на дискриминација во која било сфера од животот на луѓето. Во тоа спаѓаат и напорите да се надминат последиците од постојната дискриминација.

Односот дискриминирач/дискриминиран често се споменува во односот мнозинство/малцинство. Несомнена карактеристика на дискриминацијата е дека доминантната и помоќна група врши дискриминација над послабата и понедоминантна група, меѓутоа ова воопшто не зависи од бројноста на групата туку, пред сè, зависи од нејзиниот пристап до ресурсите на заедницата и до имањето фактички елементи на моќ (пари, организација, сопственост, позиција во власта). Во некои случаи, токму малцинската група е таа што ја има фактичката моќ и која има можност за дискриминација на мнозинската популација⁷.

Некои групи луѓе традиционално или многу долго биле изложени на одреден облик на дискриминација и нивната моментална положба во заедницата претставува резултат на оваа дискриминација. Токму во тие рамки бил развиен концептот на „афирмативна акција“ (т.н. „позитивна дискриминација“).

Афирмативна акција: активности и мерки што ги презема државата со цел намалување на минимум, отстранување или поништување на ефектите од некоја претходна дискриминација. Значи, не секое различно постапување ќе се смета за дискриминација, па оттука и неопходно е да се врши разликување од афирмативната акција.

⁶ Многу често отсуствува перцепцијата на дискриминацијата врз основа на пол, сексуална ориентација, возраст.

⁷ Таков е примерот со апартејдот, кој долго време егзистирал во Јужна Африка, дискриминацијата на жените и сл.

Клучни критериуми за да се каже дека се работи за афирмативна акција се: а) претходно постоење дискриминација и б) целта на актуелните активности или мерки е надминување на последиците од таа претходна дискриминација. Афирмативната акција или „позитивната дискриминација” е, исто така, дискриминациско дејствување по својата природа, но таквата акција на претпочитање е временски ограничена, рационална, оправдана и се служи исклучително со дозволени мерки во функција на надминување или корекција на претходна, фактички утврдена дискриминација.⁸

⁸ Може да се каже дека нема да се смета за дискриминација или ќе се смета за позитивна, односно непротивправна дискриминација:

- а) различниот третман на странците во Република Македонија во врска со слободата и правата дадени во Уставот, во законите и во меѓународните договори кон кои пристапила Република Македонија, а кои непосредно произлегуваат од државјанството на Република Македонија;
- б) различниот третман на лицата врз основа на карактеристики што се однесуваат на која било од споменатите основи став 1 од член 4, кога споменатите карактеристики, поради природата на конкретно занимање или активност, или поради условите во кои се одвива ова занимање, претставуваат суштинско и определувачко барање, целта е легална, а условот не го пречекорува потребното ниво за негова реализација;
- в) различниот третман на лицата врз основа на религија, уверување или пол во врска со занимање што се одвива во религиозни институции или организации кога, по природата на конкретното занимање или активност, или поради условите во кои се остварува, религијата, уверувањето или полот претставуваат суштинско и определувачко барање, одгледна точка на институцијата или организацијата, кога целта е легална а условот не го пречекорува потребното ниво за реализација;
- г) различниот третман на лицата врз основа на религија, уверување или полот во врска со образованието и обуката за целите на занимањето поврзано со конкретна религија;
- д) определувањето барање за минимална старост, професионално искуство или стаж во процесите на избор или во давањето одредени привилегии поврзани со работењето, кога е ова објективно оправдано за постигнување законска цели содржината на ова разликување не го надминува неопходното ниво потребно за остварување на целта;
- ф) определување услов за максимум старост во процесот на вработување што е поврзано со потребата од обука или поради потребите од рационални временски ограничувања поврзани со пензионирање предвидени во закон, кога е тоа објективно оправдано за постигнување законска цел и содржината на ова разликување не го надминува неопходното ниво потребно за достигнување на целта;
- е) посебната заштита на бремената жена и мајка, предвидена со закон, освен кога бремената жена или мајка не сака да ја користи оваа заштита и за ова го известила работодавецот во пишана форма;
- ж) мерките што се предвидуваат со закон за поттикнување на вработувањето;
- з) различниот третман на лицата со хендикеп во остварувањето обука и добивањето образование со цел задоволување на посебните образовни потреби заради изедначување на можностите;
- с) предвидување минимум и максимум години за пристап до одредени нивоа на обука и образование, кога тоа е објективно оправдано за постигнување на законската цел и содржината на ова разликување не го надминува тоа што е неопходно, со оглед на природата на обуката или образованието или условите во кои се одвиваат и содржината на ова разликување не го надминува неопходното ниво потребно за достигнување на целта;
- и) мерките на полето на образованието и обуката насочени кон обезбедување рамнотежа во учеството на мажите и на жените, сè додека се потребни овие мерки;
- ј) посебните мерки од кои имаат привилегии поединците или групите што се во понеповолна положба настаната врз основа на условите споменати во член 4, став 1, со цел изедначување на нивните можности, сè додека се потребни тие мерки;
- к) посебна заштита, предвидена со закон на деца без родители, малолетници, самохрани родители, на лица со хендикеп;
- л) мерки за заштита на посебноста и на идентитетот на лицата што припаѓаат на етнички, религиозни или јазични малцинства и нивното право да го негуваат и развиваат сопствениот идентитет поединечно или во заедница со другите членови на нивната група;
- љ) мерките во областа на образованието и обуката, кои треба да обезбедат учество на лицата од етничките малцинства додека се неопходни тие мерки;

Мерките на афирмативната акција се прецизно дефинирани и временски ограничени (до постигнување на фактичка еднаквост, односно атмосфера во која луѓето можат на еднаков начин да ги уживаат, практикуваат и заштитат своите права и слобода).

Видена во ова светло, **етничката дискриминација** би можеле да ја дефинираме како секое разликување, исклучување, ограничување или нееднакво, по пат на вознемирување, директно или индиректно, отворено или прикриено постапување или непостапување кон група лица или определено лице врз основа на неговата / нејзината етничка припадност, а што има за цел или резултира со оневозможување или отежнување на признавањето, уживањето или практикувањето на неговите / нејзините права и слобода еднакво како и сите други, освен кога со тоа се урамнотежуваат последици од претходна дискриминација.

Етничката дискриминација не исклучува дискриминација по друга основа (пол, раса, националност, државјанство, потекло, религија или уверување, образование, мислење, политичка припадност, личен или општествен статус, хендикеп, возраст, сексуална ориентација, брачна состојба, имотен статус, припадност на депривилегирана група, здравствена состојба или која било друга основа).

---

(1) Нема да се сметаат за дискриминација афирмативните мерки преземени од јавните институции или од страна на физички или правни лица, констатирани како оправдани во минатото, сегашноста или во иднина, а кои можат да се преземаат сè додека не се постигне целосна фактичка еднаквост (позитивна дискриминација):

- a. во корист на лице, група лица или заедница, со цел да се отстранат или да се намалат фактичките нееднаквости иако разликувањето е оправдано и пропорционално на целта и со цел да се обезбеди нивен природен развој и ефективно постигнување на нивното право на еднакви шанси во споредба со други лица, групи лица или заедници;
- b. афирмативните мерки што имаат за цел заштита на депривилегираните групи (луѓето што се поставени во ситуација на нееднаквост во споредба со мнозинската популација поради нивното социјално потекло, хендикеп или се соочуваат со одбивање и маргинализација поради специфични околности, како хронични неинфективни болести, СИДА уживатели на опојни дроги, или имаат статус на бегалец, барател на азил или внатрешно раселено лице) со цел да се отстранат или да се намалат фактичките нееднаквости и ако разликувањето е оправдано и пропорционално на целта и со цел да се обезбеди нивен природен развој и ефективно постигнување на нивното право на еднакви шанси во споредба со други лица, групи лица или заедници;

3. Меѓународното право против дискриминацијата

Меѓународното право има изградено многу јасен став на осуда на кој било облик на дискриминација.

Во меѓународната регулатива дискриминацијата се забранува било генерално (општо) или врз конкретна основа или основи наброени во меѓународниот документ (посебни облици на дискриминација).

Во членот 1 од **Универзалната декларација** за човековите права се истакнува дека сите човечки суштества се раѓаат еднакви по достоинство и права, а во членот 2 определбата се конкретизира на правата и на слободите наведени во Декларацијата, односно: секој ги има сите права и слободи дадени во оваа Декларација без разлика од кој било вид како раса, боја, пол, јазик, религија, политичко или друго мислење, националност или социјално потекло, сопственост, раѓање или друг статус. Определбата на членот 2 е отворена, меѓутоа недискриминациската определба се однесува само на правата дадени во Декларацијата. Недискриминацијата се аплицира на секое од правата посебно, а неколку одредби во Декларацијата даваат и специфична заштита од дискриминација.⁹

Меѓународниот пакт за граѓански и политички права содржи два битни члена, кои се однесуваат на недискриминацијата.

Член 7	ја гарантира еднаквоста пред законот - „сите се еднакви пред законот и имаат право без никаква дискриминација на еднаква заштита на правото“
Член 16	еднаквите права на мажот и на жената пред бракот, за време на бракот и по неговото раскинување
Член 23	секој, без дискриминација има право на еднаква награда за еднаква работа
Член 2	обврска да се обезбеди правата дадени во Пактот еднакво да ги поседуваат сите индивидуи без дискриминација
Член 26	генерална определба: “Сите лица се еднакви пред законот и имаат право без никаква дискриминација на подеднаква заштита пред законот“

⁹ Членот 7 значи недискриминација во законската регулатива (што подразбира и обврска за законодавецот) и недискриминација во постапувањето на судовите.

Во Пактот се споменуваат изразите да ги **почитува** и да ги **обезбеди** со што се воведува сфаќањето на т.н. „негативна“ и „позитивна“ обврска.

Почитува

Државите имаат обврска да се воздржуваат од ограничување на правата гарантирани со Пактот

Обезбедува

Државите имаат обврска да преземаат позитивни мерки за да овозможат ефектуирање на правата гарантирани со Пактот

Обврската за обезбедување на правата значи дека државите треба да преземат ефективни мерки да ја обезбедат заштитата на овие права во однос на сите повреди, вклучувајќи ги тука и повредите што доаѓаат и од страна на физички лица, односно приватни сторители. Членот 2 секогаш се гледа во врска со некој од другите членови на Пактот (што не се однесува и на генералната определба дадена во членот 26¹⁰, како и посебните определби дадени во членот 24¹¹ и во членот 3¹²).

Во самиот Пакт не е дадена дефиниција на поимот дискриминација, меѓутоа Комитетот за човекови права (тело формирано со Пактот и со функција да се грижи за неговото спроведување) во текот на својата работа има изградено дефиниција.

Дискриминација претставува: секое разликување, исклучување, ограничување или привилегирање, кои се базираат на раса, боја, пол, јазик, религија, политичко или друго мислење, национално или социјално потекло, имотна состојба, раѓање или друг статус и чијашто цел или последица е негирање или уривање на признавањето, уживањето или практикувањето на сите лица на еднаков начин на сите слободи и права.

¹⁰ Во Пактот оваа определба е прецизирана во барањето: законот да ја забранува секоја дискриминација и да им осигури на сите лица подеднаква и успешна заштита од секоја дискриминација.

¹¹ Секое дете без дискриминација... има право неговото семејство, општеството и државата да му укажуваат заштита што ја бара неговиот статус на малолетник.

¹² Државите што се страни на овој пакт се обврзуваат да им обезбедат еднакво право на мажите и на жените да ги уживаат сите граѓански и политички права изнесени во овој пакт.

Концептот на дискриминација даден во оваа дефиниција е многу широк бидејќи со дефиницијата се опфаќа намерното и ненамерно правење или неправеење што има или може да има дискриминациски последици.

Истовремено, преку практиката на Комитетот за човекови права е изграден и ставот дека не секое различно постапување ќе се смета за дискриминација. Според Комитетот, доколку критериумите за ова разликување се рационални и оправдани и доколку се насочени кон постигнување на целите на Пактот нема да бидат сметани за дискриминациски. Позитивната акција или акција на привилегирање се дозволени мерки и дури можат да бидат и барани доколку се потребни за да се надмине (коригира) дискриминацијата што фактички постои сè додека не се обезбеди тоа. Исто така, еднаквото уживање на правата и на слободата, според Комитетот, не значи истоветен третман во секој случај.

Во утврдувањето на постоење или на непостоење дискриминација, не станува збор единствено за тоа дали е направено разликување, туку вообичаено се испитува **дали критериумите употребени за разликување се рационални и објективни и дали целта што се сака да се постигне е легитимна во согласност со Пактот.**

Легитимно е ограничувањето на правото на глас поврзано со државјанството на одредено лице, или во однос на поставувањето минимална старосна граница за лицето што треба да гласа.

Во Пактот, исто како и во Универзалната декларација, се нагласува дека жртвата на дискриминација треба да има ефективен правен лек, кој може да го оствари пред судски или друг компетентен авторитет.

Општите недискриминациски определби дадени во Универзалната декларација и во Пактот за граѓански и за политички права, како и наодите на Комитетот за човекови права се основите за донесување на Конвенцијата за отстранување на сите форми на расна дискриминација (ИЦЕРД), секако, најважниот меѓународен документ во оваа област. Во членот 1 од оваа Конвенција расната дискриминација се дефинира како: секое разликување, исклучување, ограничување или давање првенство што се засноваат врз расата, бојата, предците, националното или етничко потекло, што имаат за цел или за резултат да го нарушат или да го компромитираат признавањето, уживањето или вршењето под еднакви услови на правата на човекот и на основната слобода на политичко, економско, социјално и на културно поле или во секоја друга област на јавниот живот. Важен елемент на Конвенцијата е дека препознавањето на лицата како припадници на некоја група според која било од споменатите основи не е работа на државата, туку прашање на самоопределување на секое лице.

Посебна специфика претставува внесувањето на аспектот на афирмативната акција (се користи терминот „специјални мерки“), а со што се прави правно издржано разликување на негативната и на позитивната дискриминација. Не случајно, позитивната дискриминација или мерките што нема да се третираат како дискриминација, се сместени како четврти став во истиот член 1 каде што се дефинира (негативната) дискриминацијата.

Листата на основи за дискриминација на кои се однесува оваа конвенција е затворена (таа се задржува само на расата, бојата, предците и националното или етничко потекло како основи на дискриминација).

Новитети се проширувањето на забраната и на пропагандата на дискриминација, потоа концептот на разликување и на различно постапување со луѓето, како и расната сегрегација и апартхејдот. Посебно значајна е обврската што им се наметнува на државите да преземат итни и ефикасни мерки во областа на наставата, воспитувањето, културата и информациите „со цел борба против предрасудите што водат кон расна дискриминација”.

Следен значаен документ од оваа област е **Конвенцијата за отстранување на сите форми на дискриминација на жената**. Ова е прв меѓународен, правно-обврзувачки договор, кој се однесува конкретно на жената. Во членот 1 е дадена дефиниција на дискриминацијата според која како дискриминациско ќе се смета секое разликување, исклучување, ограничување во поглед на полот што има за цел или за резултат да го загрози или оневозможи признавањето, уживањето или вршењето од страна на жените на правата на човекот и на основната слобода на политичко, економско, социјално и на културно поле, без оглед на нивната брачна состојба, врз основа на рамноправност на мажите и на жените.

Во членот 2 се истакнува дека државите мораат да преземат мерки за отстранување на дискриминацијата и во јавната и во приватната сфера и тоа направена од страна на кое било лице, организација или претпријатие. Објаснувањето е дека државите се одговорни за приватните акти на дискриминација бидејќи тие акти покажуваат неуспех на државата во превенцијата на повредите на правата или во истрагата и казнувањето на актите на повреда. Ова е поврзано и со натамошната разработка во која се инсистира на отстранување на предрасудите и на обичајните практики базирани на полови стереотипи.¹³

На пример, во случај на домашно насилство над некоја жена, државата е обврзана со своите меѓународни должности, во согласност со оваа конвенција, доколку не презела соодветни мерки, да обезбеди ефективна заштита на жената од ваков вид насилство.

Во **Европската конвенција за човековите права и слободи** дискриминацијата се третира во членот 14 и во протоколот 12 од 2000 година.

Според членот 14, уживањето на сите права и слободи дадени во оваа Конвенција ќе се обезбедува без дискриминација врз основа на пол, раса, боја, јазик, религија, политичко или друго мислење, национално или етничко потекло, припадност на национално малцинство, имотен статус, раѓање или друг статус. Поради оваа формулација, дискриминацијата според Конвенцијата се гледа секогаш во рамките на отстранувањето на некое од другите права дадени во неа, а не како самостојно право.

Бидејќи листата на основи не е затворена, Европскиот суд за човекови права во својата практика има

¹³ Во членот 5 од Конвенцијата се истакнува дека: „Државите што се членки ги преземаат сите потребни мерки заради измена на општествените и на културни обичаи во поглед на однесувањето на мажите и на жените за да се отстранат предрасудите, како и вообичаената и секоја друга практика заснована врз сфаќањето за инфериорноста или супериорноста на едниот или на другиот пол или за традиционалната улога на мажите, односно на жените“.

.....

можност да ги третира и ги третира и случаите на дискриминација врз основа на брачна состојба, хендикеп, сексуална ориентација, транссексуалност, па дури и воен ранг.

Во членот 1 од протоколот 12 е направена промена во насока на осамостојување на важењето на недискриминациската определба и можност за нејзина поширока примена пред судот. Во овој член е содржана општата забрана на дискриминација, со тоа што таа не се однесува само на правата предвидени во Конвенцијата, туку и на: кое било право дадено во правото (под право се подразбира како националното, така и меѓународното право). Во ставот 2 од овој член, дискриминацијата е поврзана со јавните власти, односно: никој нема да биде дискриминиран од страна на која било јавна власт врз која било основа како што се тие што се наброени во ставот 1.

Овој член не поставува обврска пред државите да преземат мерки за превенција на кое било ниво на дискриминација во односите меѓу приватните лица, меѓутоа, неуспехот на државата да обезбеди услови за заштита од дискриминација во односите меѓу приватните лица може во одредени услови да биде земено предвид од страна на судот.

Ова се најважните меѓународни документи во кои се разработува дискриминацијата, меѓутоа постои низа од други меѓународни документи што се занимаваат со специфични области и притоа ја опфаќаат можната дискриминација во таа специфична област.

Од аспект на дискриминацијата по етничка основа, посебно се важни:

а) во рамките на системот на ООН - Конвенцијата за правата на детето, Меѓународната конвенција за заштита на сите работници и членовите на нивните семејства што се преселуваат, Декларација за правата на лицата со хендикеп, Декларација за правата на ментално ретардираните лица, Декларација за отстранување на сите форми на нетолеранција ина дискриминација врз основа на религија или уверување, Декларација за правата на лицата што припаѓаат на национални или етнички, религиозни и на јазични малцинства, Декларација за правата на лицата што не се државјани на државата во која живеат;

б) во рамките на системот на Советот на Европа: Европската социјална повелба, Европската повелба за регионалните или малцински јазици, Рамковната конвенција за заштита на националните малцинства, Европската конвенција за остварување на правата на децата; и

в) во рамките на Европската унија се посветува огромно внимание на принципот на недискриминација. Половата дискриминација е регулирана со низа акти, додека за другите видови дискриминација постојат повеќе договори на ниво на Унијата. Со усвојувањето на Повелбата за човековите права и со усвојувањето на членот 13 од Договорот од Амстердам, е отворен патот за формулирање на „наредби“ (директиви), кои се упатуваат до членките на Унијата и кои имаат големо влијание врз натамошниот развој на националното законодавство на секоја од членките.

Во Повелбата за човековите права на ЕУ е дадена забрана на сите форми на дискриминација врз **17 поединечно наброени основи** дадени во екстензивна (незатворена листа). Во оваа листа за првпат во меѓународната регулатива како основа за можна дискриминација се споменуваат генетското обликување (интервенција) и сексуалната ориентација.

Принципот на недискриминација претставува дел од генералните принципи на правото што Унијата мора да го почитува во своите активности (дури и во отсуство на специфични одредби).

КАКО ВО СИТЕ ПОНОВИ МЕЃУНАРОДНИ АКТИ, ТАКА И ВО ОДРЕДБИТЕ НА ПОВЕЛБАТА ЗА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА Е ПРЕДВИДЕНА ПОЗИТИВНАТА ДИСКРИМИНАЦИЈА/АФИРМАТИВНАТА АКЦИЈА НА ДРЖАВАТА СО ЦЕЛ НАМАЛУВАЊЕ НА ПОСЛЕДИЦИТЕ НА ДИСКРИМИНАЦИЈАТА (КОМПЕНЗАЦИЈА ЗА МИНАТА ДИСКРИМИНАЦИЈА).

4. Светската конференција и дурбанските документи

Поаѓајќи од фактот дека и покрај обемната меѓународна регулатива, практиката сериозно заостанува и дека упорно се јавуваат нови облици или пројави и манифестации на дискриминација, меѓународната заедница во рамките на Обединетите нации ја организираше Светската конференција против расизмот, расната дискриминација, ксенофобијата и сродната нетолеранција, која првото заседание го одржа во 2001 година во Дурбан, кога и го усвои документот наречен Дурбанска декларација и програма за акција, а второто во 2009 година, во Женева, каде што го усвои документот наречен Завршен документ од дурбанската ревијална конференција.

Завршниот документ од дурбанската ревијална конференција или, за потребите на овој прирачник да го наречеме „Дурбан 2“, уште во воведните точки (в.т. 8) прави децидна врска меѓу дискриминацијата на една и сиромаштијата, неразвиеноста, маргиналноста, социјалната исклученост и економските разлики на друга страна. Исклучително е важно што Дурбан 2 јасно ја дефинира врската на усогласеност на кривично-правната забрана на расната дискриминација, односно на поттикнувањето на национална, расна и на верска омраза со слободата на мислењето и правото на слободно изразување на мислењето.

Со ова, практично, веќе не може мислењата за супериорност на некои нации и повикувањето на насилство во такво или слично име да се „кријат“ зад правото на слободно изразување на своето мислење. Таквото изразување е и треба да биде забрането и санкционирано.

Дурбан 2 ја гледа врската меѓу дискриминацијата и потчинувањето, инаку детално обработена со Дурбанската декларација, во неколку области, како што се вработувањето, снабдувањето со добра, во секторот на услуги, потоа образованието, домувањето, но и јавните функции.

Во целиот Дурбан 2 доминира ставот за одговорноста на државата како основен и незаобиколив фактор во соочувањето и во борбата против дискриминацијата. Оттука, може слободно да се каже, воспоставува систем од задачи за државата.

Систем од задачи за државата	
Цивилно општество	Ги поддржува (и финансиски) акциите на цивилниот сектор во областа на подигање на јавната свест за постојните дискриминации
	Ги поддржува активностите на информатички мрежи што собираат суштински информации за дискриминација
	Ги трга сите пречки во дејствувањето и им овозможува на невладините организации најслободно да работат
Национални тела за човекови права	Создаваат национални државни тела и институции задолжени да се борат против дискриминацијата
	Им помагаат на националните, државните тела и институции
	Им помагаат да развијат набљудувачки и оценувачки механизми, механизми за следење, собирање податоци и нивно статистичко презентирање
	Создаваат услови во рамките на сите тела што се занимаваат со човековите права да има посебни лица задолжени за прашањата на дискриминацијата
Судови	Мораат да бидат компетентни, независни и објективни
	Тие се незаобиколливи во борбата против неказноста, но и против дискриминацијата кога сторител е службено лице
За сево ова треба да расправа националниот парламент, а државата треба редовно да поднесува извештаи (генерални до Советот за човекови права и посебни за борбата против дискриминацијата во согласност со членот 9 од ICERD)	

Афирмативна акција, повторно, се бара од државата на сите нивоа, но и во редица области:

На планот на меѓународните механизми, Дурбан 2 силно го поддржува специјалниот известувач за современите форми на дискриминација, но и заговара унификација на универзалноста на пристапот, меѓу другото, и со воспоставување на државно ниво институции за заштита на човековите права во согласност со париските принципи (**национални тела за човекови права**).

Од аспект на отстранувањето на дискриминацијата по етничка основа, треба да се одбележи дека Дурбан 2 ја нагласува потребата да се прошири опфатноста на борбата против различните дискриминациски облици со т.н. мултиплицирана и влошена дискриминација, потоа насилните национални идеологии, актите на поттикнување омраза и тоа во сите сфери на општествениот живот и посебно политичката, економската и културната, но и т.н. двојна дискриминација, што значи дискриминација и по основа на род (жените), децата, на хендикеп или на здравствена состојба (ХИВ) и по основа на тоа што тие лица се истовремено припадници на определена етничка заедница.

5. Република Македонија; антидискриминациска регулатива

Меѓународната регулатива ја третира проблематиката на недискриминацијата на повисоко ниво на обопштување (поради постоењето различни ситуации во различни држави). Разработката на меѓународните одредби за недискриминација во националните законодавства, но и нивното спроведување, може да бидат многу различни:

- забрана на дискриминацијата (потесно по опфат) или забрана на правењето разлика (пошироко по опфат)
- од аспект на аплицирањето на дискриминацијата (директна и индиректна, вознемирување и инструкција за дискриминација)
- доколку се опфатени и директната и индиректната дискриминација, дали стандардите за преглед се исти и за двете категории
- во врска со основите - дали се ограничени на одредени наброени основи или листата е отворена
- во однос на спецификација на ситуацијата во која забраната на дискриминација не се применува
- можност за постоење недискриминациски одредби во различни закони
- од аспект на тоа кон кого е насочена (кон јавните служби или и кон приватни лица)
- дали одредбите се симетрични или несиметрични (од аспект на заштитата на доминантните и недоминантни групи на еднаков начин)
- дали некои основи се поважни од други
- каде се лоцира тежината на докажување
- дали се дозволува позитивно дејствување итн.

Токму овие прашања треба да бидат поставени и да биде одговорено на нив во формулирањето и на недискриминациската регулатива во Република Македонија, како и во секој одделен закон и подзаконски текст, односно во практиката на дејствување на државните органи и во остварувањето на заштитата од страна на судските и на други органи. Фактичката состојба е следна:

Уставот на РМ во глава II ја гарантира еднаквоста на граѓаните и го забранува ограничувањето на слободата и на правата по повеќе основи (во затворена листа на можни основи).¹⁴

¹⁴ Член 9 — „Граѓаните на Република Македонија се еднакви во слободите и правата независно од полот, расата, бојата на кожата, националното и социјалното потекло, политичкото и верското уверување, имотната и општествената положба. Граѓаните пред Уставот и законите се еднакви.“

Член 54 — „Ограничувањето на слободата и на правата не може да биде дискриминирачко по основа на пол, раса, боја на кожа, јазик, вера, национално или социјално потекло, имотна или општествена положба“.

Со амандманите на Уставот од 2001 година¹⁵ се вовеле позитивна дискриминација со начелото на соодветна и правична застапеност на припадниците на заедниците со што се нагласува мултиетничкиот карактер и стратегиската определба за остварување на правата на припадниците на заедниците.

Антидискриминациски одредби има во **Законот за судовите**¹⁶:

- секој има право на еднаков пристап пред судовите во заштита на човековите права и правно заснованите интереси¹⁷
- при изборот на судиите и на судиите-поротници, во согласност со законот, не смее да има дискриминација во однос на полот, расата, бојата на кожа, националното или социјално потекло, политичко и верско уверување, имотната или општествена положба¹⁸
- повредата на начелото на недискриминација по која било основа од страна на судија се смета за потешка дисциплинска повреда за која се поведува постапка за дисциплинска одговорност на судија за разрешување.¹⁹

Со **Законот за јавното обвинителство** е утврдено дека:

- јавниот обвинител во вршењето на функцијата обезбедува еднаквост пред законот независно од полот, расата, бојата на кожата, националното и социјалното потекло, политичкото и верското уверување и имотната и општествената положба.²⁰
- утврдено е вршење набљудување над работата и постапувањето по конкретни предмети со цел да се утврди повреда на начелото на недискриминација по која било основа, а ако биде утврдено ќе се смета за потешка дисциплинска повреда.²¹
- законот строго ја забранува дискриминацијата при изборот на јавен обвинител и го гарантира начелото на соодветна и правична застапеност.²²

Со **Законот за нотаријатот** е гарантиран посебен статус на глувите и на немите лица во постапките пред нотарите во Република Македонија, односно им се гарантира соодветна заштита на лицата со посебни потреби.²³ Исто така, на припадниците на заедниците им е гарантирано правото на преведувач.²⁴

¹⁵ Амандмани IV — XIX на Уставот на РМ

¹⁶ Член 3 од Законот за судовите: „Целите и функциите на судската власт опфаќаат: [...] обезбедување еднаквост, рамноправност, недискриминација по која било основа [...]“

¹⁷ Член 6 од Законот за судовите

¹⁸ Член 43 став 1 од Законот за судовите

¹⁹ Член 76 став 1 алинеја 3 од Законот за судовите

²⁰ Член 5 став 2 од Законот за јавното обвинителство

²¹ Член 21 став 3 алинеја 8 и член 69 од Законот за јавното обвинителство

²² Член 43 од Законот за јавното обвинителство

²³ Член 42, 48, 52, 53, 56 од Законот за нотаријатот

²⁴ Член 38 став 6, член 54, 56 од Законот за нотаријатот

Кривичниот законик на Република Македонија:

- ја инкриминира повредата на рамноправноста на граѓаните врз основа на разлика на полот, расата, бојата на кожата, националното и социјалното потекло, политичкото и верското уверување, имотната и општествената положба, јазикот или друго лично својство или околност²⁵
- казнива е повредата на правото на употреба на јазикот и на писмото²⁶
- инкриминирани се дејствата на дискриминација со многубројни кривични дела: мачење и друго сурово, нечовечно или понижувачко постапување и казнување,²⁷ загрозување на сигурноста,²⁸ навреда,²⁹ предизвикување национална, расна и верска омраза, раздор и нетрпеливост,³⁰ злосторства против човекот,³¹ одобрување или оправдување геноцид, злосторства против човекот или воени злосторства,³² како и организирање група и поттикнување извршување геноцид и воени злосторства³³
- расната и другата дискриминација се вклучени во членот 417 од КЗ³⁴
- посебните области, исто така, се опфатени со инкриминација на дејствата: кога се врши повреда на правата од работен однос на жената, младината и на инвалидите³⁵, напуштањето и обљубата на немоќно лице³⁶, силувањето дете или друго полово дејство врз дете со злоупотреба на неговиот душевен развој, напуштањето немоќно дете, како и трговијата со малолетно лице³⁷
- дел од кривичните дела кога се извршени со малолетни или немоќни лица се т.н. „квалификациски облик на кривични дела”, односно доаѓа до потешко санкционирање³⁸

Законот за малолетничка правда го гарантира почитувањето на начелото на соодветна и правична застапеност на припадниците на заедниците во РМ³⁹. Законот ја кодификува оваа материја, при што посебен статус имаат децата што претставуваат ризична група, односно сите тие што поради семејни, здравствени или социјални причини имаат посебни потреби за згрижување и постапување на надлежните институции. Новина во законот е посебното постапување со децата што се жртви на кривични дела и воведувањето Фонд за отштета на децата—жртви.

²⁵ Член 137 од КЗ

²⁶ Член 138 од КЗ

²⁷ Член 142 од КЗ

²⁸ Член 144 од КЗ

²⁹ Член 173 од КЗ

³⁰ Член 319 од КЗ

³¹ Член 403-а од КЗ

³² Член 407-а од КЗ

³³ Член 316 - а од КЗ

³⁴ Член 417 од КЗ

³⁵ Член 166 од КЗ

³⁶ Член 135 и 187 од КЗ

³⁷ Член 188, 200 и 418-г од КЗ

³⁸ Член 190, 191, 192, 193, 194, 197, 198, 201, 204, 418-б од КЗ

³⁹ Член 144 од Законот за малолетничка правда

Законот за кривичната постапка содржи одредби во кои е утврдено дека:

- лицата повикани, приведени или лишени од слобода мора да бидат веднаш известени на јазик што го разбираат за сите околности околу приведувањето,⁴⁰ а „во кривичната постапка друг службен јазик што го зборуваат најмалку 20 проценти од граѓаните и неговото писмо се користи во согласност со овој закон“⁴¹
- се обезбедува превод во постапката ако странките, сведоците и учесниците во постапката не го разбираат или зборуваат јазикот на кој се води постапката⁴²
- повредата на одредбите за употреба на јазикот во постапката претставува суштествена повреда за која пресудата може да се побива со жалба⁴³
- за правата за лица лишени од деловна способност се грижат нивните законски застапници⁴⁴
- ако обвинетиот е немо или глуво лице, тоа мора да има бранител уште при првото испитување⁴⁵, додека ако има својство на странка, сведок или друг учесник во постапката - му се гарантира правото да се изрази на начин соодветен за наведената состојба.⁴⁶

Со **Законот за парничната постапка** е утврдено дека во парничната постапка:

- се користи друг службен јазик што го зборуваат најмалку проценти од граѓаните
- преведувањето е гарантирано за припадник на заедница, кој, како странка или друг учесник во постапката, не го разбира или не го зборува македонскиот јазик и неговото кирилско писмо⁴⁷
- на глувите и на немите лица им е гарантирана соодветна комуникација⁴⁸
- суштествена повреда на одредбите на Законот постои ако судот ги повредил одредбите за употреба на јазикот во постапката поради што пресудата може да се побива со жалба.⁴⁹

Со **Законот за општата управна постапка** е, исто така, гарантирано користењето во управната постапка друг јазик што го зборуваат најмалку 20 проценти од граѓаните, како и правото на преведувач на странките и на другите учесници во постапката што не се државјани на РМ, а не го разбираат македонскиот јазик.⁵⁰ На глувите и на немите лица им е загарантирана соодветна комуникација.⁵¹

⁴⁰ Член 3 став 1 од Законот за кривичната постапка

⁴¹ Член 6 од Законот за кривичната постапка

⁴² Член 7, 8 и 9 од Законот за кривичната постапка

⁴³ Член 380 и 381 став 1 алинеја 12 од Законот за кривичната постапка

⁴⁴ Член 50 и 60 од Законот за кривичната постапка

⁴⁵ Член 66 од Законот за кривичната постапка

⁴⁶ Член 236 став 2, 343 став 6 од Законот за кривичната постапка

⁴⁷ Член 6, 95, 96 и 97 од Законот за парничната постапка

⁴⁸ Член 230 став 2 и член 231 став 4 од Законот за парничната постапка

⁴⁹ Член 342 став 1 или 343 став 2 алинеја 14 од Законот за парничната постапка

⁵⁰ Член 19, 61, 181 став 1 од Законот за општата управна постапка

⁵¹ Член 182 и 183 од Законот за општата управна постапка

Законот за извршување на санкциите ја забранува „дискриминацијата врз основа на расата, бојата на кожата, полот, јазикот, верата, политичките или други уверувања, националното или социјалното потекло, сродството, имотната и општествената положба или некој друг статус на лицето кон кое се извршува санкцијата. Верските чувства, личното уверување и моралните норми на лицата кон кои се извршуваат санкциите мора да се почитуваат.⁵² Притоа, Законот утврдил обврска службените лица своите обврски да ги извршуваат без дискриминација.⁵³

Во согласност со **Законот за прекршоците** обвинетиот што е задржан или приведен има право веднаш да биде известен на мајчин јазик или на јазикот што го разбира за причините за задржување.⁵⁴

Со **Законот за државните службеници** е определено дека вработувањето во државната администрација е во согласност со начелото на соодветна и правична застапеност на граѓаните што припаѓаат на сите заедници.⁵⁵ Системот на плати и на надомест се заснова на начелото на еднаквост,⁵⁶ а се промовира и еднаков пристап до работните места во државниот сектор и селекција врз основа на способностите.

Со **Законот за здруженијата на граѓани и фондации** се пропишува дека „програмите и дејствувањето на здруженијата на граѓани и на фондацииите не може да бидат насочени кон [...] разгорување национална, расна или верска омраза или нетрпеливост.⁵⁷ Со Законот е предвидена можност за основање здруженија на странци, странски и меѓународни невладини организации и на фондации.⁵⁸

Во општите одредби на **Законот за политичките партии** се утврдува дека „програмата, статутот и дејствувањето на политичките партии не можат да бидат насочени кон [...] разгорување национална, расна или верска омраза или нетрпеливост“.⁵⁹ Забранета е секаква дискриминација врз основа на членување или нечленување во политика партија, а се гарантира еднаквоста на половите во достапноста на функциите во политичката партија.⁶⁰

⁵² Член 4 став 2 и 3 од Законот за извршување на санкциите

⁵³ Член 163 став 2 од Законот за извршување на санкциите: „Службените лица своите обврски треба да ги извршуваат чесно и непристрасно, без злоба и лоша намера, независно од положбата, полот, расата, националноста, вероисповедта и политичките уверувања на осудените лица.“

⁵⁴ Член 92 став 2, член 95 став 3 од Законот за прекршоците

⁵⁵ Член 4, 14, 22 и 135 од Законот за државните службеници

⁵⁶ Член 6 од Законот за државните службеници

⁵⁷ Член 4 од Законот за здруженијата на граѓани и фондацииите

⁵⁸ Член 66-71 од Законот за здруженијата на граѓани и фондацииите

⁵⁹ Член 3 од Законот за политичките партии

⁶⁰ Член 4 и 5 од Законот за политичките партии

Во Изборниот законик:

- гарантиран е принципот на соодветна и правична и полова застапеност во изборните органи⁶¹
- во листата на кандидати за пратеници, како и на листите на кандидати за членови на општинските совети и на Советот на Градот Скопје на секои три места на листата најмалку едно место му припаѓа на помалку застапениот пол⁶²
- при спроведување на изборите, службен јазик, покрај македонскиот, е и јазикот што го зборуваат најмалку 20 проценти од граѓаните во конкретната општина⁶³
- се гарантира организирање изборна кампања остварувајќи го правото на рамноправен пристап и под еднакви услови⁶⁴ (еднаквите услови се загарантирани и за медиумското претставување).⁶⁵

Во Законот за локалната самоуправа⁶⁶:

- клучна новина е воведувањето Комисија за односи меѓу заедниците⁶⁷ како задолжителна во општините каде што најмалку 20 проценти од вкупниот број жители на општината утврден на последниот извршен попис на населението се припадници на одредена заедница и тоа со еднаков број претставници од секоја заедница застапена во таа општина. Комисијата ги разгледува прашањата што се однесуваат на односите меѓу заедниците застапени во општината и дава мислења и предлози за начините за нивно решавање, а Советот на општината е должен да ги разгледа и да донесе одлука во врска со нив
- при вработувањето, во општинската администрација и во јавните служби што ги основала општината ќе се води сметка за соодветна и правична застапеност на граѓаните што припаѓаат на сите заедници застапени во општината на сите нивоа, како и почитување на критериумите на стручност и за компетентност
- според чл. 90 службен јазик покрај македонскиот и неговото кирилско писмо е и јазикот и писмото што го користат најмалку 20 проценти од жителите на општината, додека за употребата на јазиците и писмата на кои зборуваат помалку од 20 проценти од жителите на општината решава Советот на општината.

Наспроти наведените закони, **нема антидискриминациски одредби** во два многу важни закона.⁶⁸

⁶¹ Член 21 од Изборниот законик

⁶² Член 64 став 5 од Изборниот законик.

⁶³ Член 23, член 31 став 4, член 58, 69, 90, 93, од Изборниот законик

⁶⁴ Член 70, 78 и 82 од Изборниот законик

⁶⁵ Член 75 став 1 од Изборниот законик

⁶⁶ „Сл. весник на Р. Македонија“ бр.5 од 29.01.2002 год.

⁶⁷ Член 55

⁶⁸ „Службен весник на РМ“, бр. 37/97 од од 31 јул и 1997 год., У. суд - 4/98 од 27 јануари 1998 год.; ИЗМЕНИ „Службен весник на Република Македонија“ бр. 25 од 8 април 2003 год. и „Сл. весник на РМ“ бр. 37 од 14 јуни 2004 год. „Службен весник на РМ бр. 21/98; ИЗМЕНИ „Службен весник на РМ бр. 48/2000“

Законот за вработување и осигурување во случај на невработеност, иако третира мошне деликатни прашања како евидентирање на невработените лица според нивните квалификации, знаења и искуства и нивно упатување на обука, преквалификација или доквалификација за вработување; потоа помош на работодавците при вработување на невработени лица со поволни услови; или истражување, следење и анализирање на појавите и движењата на пазарот на трудот.

Закон за домување, иако со него се регулира закупот, становите во сопственост на Републиката и.т.н.

Резиме

Проблемот на перцепцијата и на третманот на дискриминацијата, всушност, почнува токму во членот 9 од Уставот. Имено, уште со самата оваа одредба забраната за дискриминација е врзана за строго ограничени можни основи на дискриминација (затворена листа на можни основи), за разлика од меѓународната регулатива каде што е употребен методот на „отворена листа“. Од аспект, пак, на дискриминацијата на етничките заедници - Уставот содржи повеќе членови со кои се третира забраната на дискриминацијата и механизмите што им стојат на располагање на граѓаните за заштита во случаи на дискриминација. Реализацијата на забраната и механизмите во таа насока, сепак, во огромна мера зависат од тоа како се разработени на законско ниво. Меѓутоа, таму се соочуваме со: **дисперзираност на недискриминациските одредби, термилошка неуедначеност и непрецизност на заштитните механизми.** Не постои прецизна и едноставна правна процедура што би им овозможила на граѓаните поведување постапка поради дискриминација.

Како резултат, во изминативе години под 1 процент од претставките пред Народниот правобранител се поврзани со случаи на дискриминација, нема постапки пред редовните судови и не се користи можноста за постапка пред Уставен суд.

6. Механизми за заштита во случаи на дискриминација врз основа на етничка припадност

6.1 Во **Македонија**: Уставен суд, Анкетна комисија на Собранието на Република Македонија за заштита на човековите права, Народниот правобранител, кривични и граѓански судови.

Право на жалба

Член 15 Се гарантира правото на жалба на поединечните правни акти донесени во постапка во прв степен пред суд, управен орган или организација или други институции што вршат јавни овластувања.

Право на претставка

Член 24 (1) Секој граѓанин има право да поднесува претставки до државните органи и другите јавни служби и на нив да добие одговор. (2) Граѓанинот не може да биде повикан на одговорност, ниту да трпи штетни последици за ставовите изнесени во претставките, освен ако со нив не направил кривично дело.

Непосредна уставна заштита

Член 110 (1) Уставниот суд на Република Македонија:

- o ...
- o ...

o ги штити слободата и правата на човекот и на граѓанинот што се однесуваат на слободата на уверувањето, совеста, мислата и јавното изразување на мислата, политичкото здружување и дејствување и забраната за дискриминација на граѓаните по основа на пол, раса, верска, национална, социјална и политичка припадност;

Судска и уставно-судска заштита на човековите права

Член 50 (1) Секој граѓанин може да се повика на заштита на слободите и на правата утврдени со Уставот пред судовите и пред Уставниот суд на Република Македонија во постапка заснована врз начелата на приоритет и итност. (2) Се гарантира судска заштита на законитоста на поединечните акти на државната управа и на другите институции што вршат јавни овластувања. (3) Граѓанинот има право да биде запознаен со човековите права и основните слободи и активно да придонесува, поединечно или заедно со други, за нивно унапредување и заштита.

6.2 Меѓународни механизми: Во согласност со различните меѓународни договори истовремено биле установени и т.н. „конвенциски тела“ задолжени за следење на реализацијата на наведениот меѓународен договор. Табеларно прикажано⁶⁹ тоа изгледа вака:

⁶⁹ Табелата е, во нешто скратена и изменета форма, преземена од „Open Society Institute and Equitas Resource Guide, 2007“

Меѓународен договор	Конвенциско тело
<p>Меѓународен пакт за граѓански и политички права</p> <p>International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)</p>	<p>Комитет за човекови права</p> <p>Human Rights Committee (HRC)</p>
<p>Меѓународен пакт за економски, социјални и културни права</p> <p>International Covenant on Economic, Social, and Cultural Rights (ICESCR)</p>	<p>Комитет за економски, социјални и културни права</p> <p>Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR)</p>
<p>Меѓународна конвенција за отстранување на сите форми на расна дискриминација</p> <p>International Convention on the Elimination of all forms of Racial Discrimination (ICERD)</p>	<p>Комитет за отстранување на расната дискриминација</p> <p>Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD)</p>
<p>Конвенција за домородните народи и за племињата во независните држави</p> <p>Convention concerning Indigenous and Tribal Peoples in Independent Countries (ILO Con)</p>	<p>Меѓународна организација на трудот</p> <p>International Labour Organization (ILO)</p>

<p>Конвенција за отстранување на сите форми на дискриминацијата на жената</p> <p>Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (CEDAW)</p>	<p>Комитет за отстранување на сите форми на дискриминацијата на жената</p> <p>Committee on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (CEDAW Committee)</p>
<p>Конвенција за правата на детето</p> <p>Convention on the Rights of the Child (CRC)</p>	<p>Комитет за правата на детето</p> <p>Committee on the Rights of the Child (CRC Committee)</p>
<p>(Европска) Конвенција за заштита на човековите права и основните слободи</p> <p>European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (ECHR)</p>	<p>Европски суд за човекови права</p> <p>European Court of Human Rights (ECtHR)</p>
<p>Европска социјална повелба</p> <p>European Social Charter (ESC)</p>	<p>Европски комитет за социјални права</p> <p>European Committee of Social Rights (ECSR)</p>
<p>Рамковна конвенција за заштита на националните малцинства</p> <p>Framework Convention for the Protection of National Minorities (FCNM)</p>	<p>Комитет на министрите на Советот на Европа и Советодавен комитет</p> <p>Committee of Ministers of the Council of Europe & Advisory Committee (AC)</p>

<p>Повелба на Обединетите нации Unated Nations Charter Резолуции на Генералното собрание на Обединетите нации за специјални процедури Special (Human Rights Procedures)</p>	<p>Совет за човекови права Human Rights Council (HRCо) Висок комесар за човекови права на Обединетите нации UN High Commissioner on Human Rights Мрежа од поединечни (специјални известувачи, специјални претставници и независни стручњаци) и мандати на работни групи за човековите права⁷⁰ Network of individual (Special Rapporteurs, Special Representatives and independent experts) and mandates of working groups on the situation of human rights and fundamental freedoms⁷¹</p>
---	---

Секој од овие меѓународни договори / конвенции предвидува процедура нааплицирање и тоа како поединечна петиција, групна апликација и апликација држава против држава.

⁷⁰ Последна состојба: 30 тематски и 8 мандати по земји

⁷¹ www2.ohchr.org/english/bodies/chr/special/index.htm

7. Невладините организации против етничката дискриминацијата

Верувајќи дека невладините организации / здруженијата на граѓани имаат суштинска улога во борбата против дискриминацијата и посебно етничката дискриминација, Обединетите нации (ОН) го имаат прифатено принципот на присуство на претставници на невладините организации (НВО) на состаноците на работните тела на ОН. За тоа е потребно Економско-социјалниот совет на ОН да им додели т.н. „консултативен статус“, но, за Работната група за малцинства — дури ни тоа не е потребно.

Улогата на НВО се согледува во:

- A) собирање и давање информации за прекршувања на правата во конкретни случаи;
- B) собирање и давање точни, објективни и конструктивни информации за актуелната состојба на малцинство или малцинства;
- B) систематско, посветено и фокусирано следење на состојбите во подолг период;
- Г) воспоставување врска меѓу националното и меѓународното право против етничката дискриминација;
- Д) посредување меѓу наведеното малцинство или малцинства и државните органи; и
- Ѓ) асистенција на меѓународните работни тела и форуми.

Според ова, невладините организации:

- A1) собираат информации за конкретни случаи, вклучувајќи контакти со вклучените лица, а по можност и вклучените државни органи;
- B1) ги анализираат состојбите врз основа на така насобраните информации и посебно преку аспектот на случаите во кои е перцепирано, укажано или дури и откриено прекршување;
- B1) создаваат датотеки што овозможуваат да се примени посебно споредбениот метод, а со тоа и да се согледа трендот или дури и вкупните развојни линии;
- Г1) ги преиспитуваат националните законски решенија преку призмата на меѓународно правните одредби и призмата на поединечните случаи на перцепирано, укажано или дури и откриено прекршување;
- Д1) даваат помош на припадниците на малцинството во искористување на правните и институционални механизми на национално ниво, потоа доставуваат суштински информации до надлежните национални тела, како и изнаоѓаат можни компромиси, посебно во случаите кога и на страната на малцинството и на страната на државните органи постојат пропусти било во перцепцијата, било во оперативно поставување кон актуелните проблеми; и
- Ѓ1) даваат помош на припадниците на малцинството да поднесуваат т.н. „поединечни петиции“, односно апликации до надлежните и соодветни меѓународни тела, ја следат примената на препораките на меѓународните тела на теренот, изработуваат т.н. „извештаи во сенка“, односно извештаи паралелни со тие на државните органи што ги поднесуваат до меѓународните тела во функција на спротивставување на информациите и предлагање мерки за подобрување на состојбите од локално ниво, преку државно ниво, до меѓудржавно ниво.

Од методолошки аспект тоа значи интензивна примена на: набљудување, документирање, правна анализа и правен совет, посредништво и извештај.

Поаѓајќи од фактот дека етничка дискриминација може да постои, буквално, во секој сегмент на општествениот живот, а со цел да се воспостави систем од информации што на едната страна, условно речено, ќе го мери поврзувањето на едно малцинство во неговото опкружување, а на другата страна ќе го мери степенот на дискриминацискиот третман и криминалната потчинетост, вклучувајќи го етнички мотивираниот криминал, Прегледот на ЕУ за малцинствата и дискриминацијата или EU Minorities and Discrimination Survey (EU-MIDIS), инаку, тело на Агенцијата за основни права на ЕУ (ФРА), утврдил девет области од секојдневниот живот за набљудување.

Претпоставката базирана на серија укажувања е дека **фреквенцијата на дискриминација е најголема** во: 1. вработување, 2. работни односи, 3. станбено прашање, 4. систем на здравствена заштита, 5. систем на социјална помош, 6. школски систем, 7. ресторански услуги, 8. купување и 9. банкарски услуги.

Секторот на т.н. „**виктимизација**“, EU-MIDIS го разбива на неколку области што можат да се сумираат како: 1) навреди и закани, 2) крајби и разбојништва, и 3) малтретирање со посериозен карактер. Етничката дискриминација од полициските службеници ја групира во: 1/ т.н. полициско „запирање“ заради 1/идентификација, 2/ предупредување или мандантно казнување, 3/ задржување и/или приведување во полициска станица и 4/ торгура од кој и да е вид.

Сите овие елементи на набљудувачката рамка EU-MIDIS ги проверил низ испитување на јавното мислење и, поточно, мислењето на припадници на различни малцинства.

Исклучителни стожери на таквото испитување се двата „репера“:

да се работи за **непосредно искуство** на интервјуираниот (значи не нешто прекажано туку исклучително лично искуство)

во последните 12 месеци (значи не искуства што не можат да се процесуираат поради застареност туку предмети што сè уште би можеле да ги изврват патиштата на правните механизми на наведената држава)

Извесно е дека во ваква, затворена форма оваа набљудувачка рамка е конкретизирана и е соодветна на состојбите во земјите што се членки на ЕУ и оттука и, веројатно, не би можела во „готова форма“ да се примени во земјите надвор од членство во ЕУ, меѓутоа извесно е дека дава одлична основа за изработка на сопствена набљудувачка рамка, а што е *conditio sine quae non*, или услов без кој една сериозна НВО не може ако сака вистински да се впушти во набљудување на етничката дискриминација.

ИМАЈКИ ГИ ПРЕДВИД
СПЕЦИФИКИТЕ НА
ДИСКРИМИНАЦИЈАТА –
ИЗВОНРЕДНО ВАЖНА Е
ПРИМЕНАТА НА СТАТИСТИЧКИОТ
И НА СПОРЕДБЕНИОТ МЕТОД,
КАКО И ИЗБОР НА ЕЛЕМЕНТИТЕ
НА Т.Н. „НАБЉУДУВАЧКА
РАМКА“.

8. Неговото височество - Набљудувањето

Раширеноста на борбата за човекови права во сите сфери на социјалниот живот автоматски создала и можност на страна на прекршителите на човековите права или да ги прикријат своите прекршувања или барем да ги сокријат од фокусот на јавното внимание. Сложеноста, пак, на општествениот живот сериозно го отежнува разликувањето кога една ситуација е, а кога не е прекршување на човековите права. Ако тоа важи за другите области на човековите права, извесно е дека најмногу важи во областа на борбата против дискриминацијата. Дотолку повеќе, првиот и основен чекор во борбата против дискриминацијата и посебно борбата против етничката дискриминација е н. в. **набљудувањето е подразбрано како збир од активности насочени кон систематско бележење и документирање информации поврзани со можни прекршувања на човековите права и слободи.**

Како најраширен метод во борбата за човековите права, сосема логична последица е да се соочиме со многу различна примена и огромни разлики во успешноста на неговата примена.

Најголемиот број неуспешни набљудувања се врзани со непочитување на основните методолошки правила и принципи на н.в. набљудувањето, но и на неговата цел и на неговите ризици.

РИЗИЦИ - Последново, или поточно најсуштествениот ризик е **судирот на интереси** на страна на набљудувачот. Потребата на набљудувачот да добие, прецизира или заокружи информација за прекршувањето на човековите права многу често, или барем не ретко доаѓа во судир со својата обврска да води сметка за **најдоброт интерес на жртвата** на тоа прекршување на човековите права, односно изворот на сознанијата. Во желбата тоа прекршување да се забележи, документира и употреби — набљудувачот заборава дека на тој начин ја изложува жртвата на натамошни притисоци, неволи, па дури и нови прекршувања на нејзините права и слободи. Притоа, набљудувачот, често и несвесно ги прекршува принципите на доверливост и на кредибилитет, инаку суштествени за кое и да е набљудување.

Ваквиот конфликт на интереси се надминува релативно едноставно:

- Доверливоста се издига на ниво на императив — јавно се обелоденуваат тие и само тие податоци што жртвата ќе прифати да бидат обелоденети.
- Кредибилитетот се издига на ниво на мото — нема и не смее да ù се ветува на жртвата дека нејзините проблеми ќе бидат разрешени. Се ветува борба, најдоброто што се може итн. додека разрешувањето е добредојдено — ако дојде до тоа.
- Најголема утеха за набљудувачот треба да биде **тројниот принцип - доследност, упорност и трпение.** Овој принцип, применет не само во поединечен случај туку многу повеќе во повеќе случаи и на подолг период се има покажано како победничка формула. Затоа и **нема потреба во секој случај да се „победи“**, токму секој случај да дојде до очите на јавноста — доволно е во случаите кога безбедноста на жртвата го ограничува набљудувачот - да се соберат сознанијата и да се поврзат со други слични случаи.

ЦЕЛ — Најопштата цел е да се **ефектуира одговорноста на државата** да ги заштити човековите права, но и да се **превенираат евентуалните прекршувања**.

Оттука произлегуваат и различните нивоа на целта на надзорот:

- Прво ниво е, се разбира, помош на жртвата сфатена како непосредно собирање на податоците и поведување соодветна административна, кривична или граѓанско-правна акција (или, како што се нарекува во меѓународната литература - литигација) пред соодветните национални институции, постојано водејќи сметка за процесните елементи неопходни за евентуално поведување меѓународно-правна акција.
- Наредното ниво е поврзување сродни случаи во функција на откривање на изворот на проблемите, а што е неопходно во функција како на разрешување на поединечните случаи така и во функција на корекција на националното законодавство и националните механизми за да се превенираат идни повреди.
- Најодзади или највисоко ниво е т.н. „прогресивна реализација” кога се поврзуваат сите сознанија во функција на нивна употреба пред националните судови или меѓународните форуми за да се докаже дека државата не успеала да ги исполни своите меѓународни обврски и со тоа да учествува во постојаниот процес на унапредување на промоцијата и на заштитата на човековите права и слободи.

МЕТОДОЛОШКИ ПРАВИЛА И ПРИНЦИПИ — Бележењето, често нарекувано собирање информации или утврдување факти, а сфатено како што поточно и што поцелосно утврдување навистината, и документирањето, сфатено како процес на систематско организирање на информациите во функција на нивно поврзување и употреба за аналитички цели, се двете клучни методолошки правила. Нивната примена е поврзана со повеќе принципи:

- Принципот на **објективност** (impartiality). Најмногу се поврзува со поимот на неутралност на информацијата, а најчестата грешка е „скокање во заклучок”. Имено, многу често набљудувачот уште во процесот на собирање на податоците формира мислење и кога треба да ги запише собраните податоци — почнува со заклучокот! Тоа е грешка еднаква како и прекршувањето на пресумцијата на невиност. Токму затоа се инсистира при собирањето податоци и уште повеќе при нивното запишување да се внесат само и само неутралните елементи, а сите други елементи да се поврзат со изворот и да се релативизираат. Нераздвоиво е дека овој принцип подразбира неутрален избор на изрази, што најмногу значи избегнување епитети и квалификативи. *На пример: интeрвјуиранoиt (значи не веднаш жрtивaиtа“)) бил осудeнa нa eднoиoдишeн зaтвoр (значи набљудувачoиt io видeл документнoиt, вo случaјoв ирeсудaиtа) и твeрдe дека бил осудeн зaтвoрa штiо e Ром (значи набљудувачoиt не твeрдe дека тiочнo тiоa e мoтiвaциjаиtа нa ирeсудaиtа тiуку дека интeрвјуиранoиt (значи сeуштe не жрtивaиtа“) тiоa тiака iо чувстiвувa или доживувa.*
- Принципот на **контрадикторност** (audiatur et altera pars). Едно од најстарите средства во утврдувањето на вистината, а веројатно е најчестата грешка во процесот на набљудувањето. Субјективноста на жртвата не само што е природна појава туку е и засилена со чувството на онеправданост во дадената ситуација. Оттука, ни од далеку сите нејзините тврдeња не

се точни. Тоа посебно важи за нејзините квалификации на настанот (оцената и поврзувањето на настанот со правната регулатива) и разбирањето на ситуацијата. Токму затоа е неопходно да се направи обид да се добие информација и од вклучениот државен орган. Тоа, за жал, често не наидува на добредојденост кај тие органи. Нивното молчење не е причина ниту за прекин на постапката ниту за „прескокнување“ на тој чекор во следниот или во некој нареден случај.

Се разбира, постојат определени ургентни ситуации кога тоа не може да се направи веднаш, но затоа треба да се направи при првата можност.

Емпатијата (сочувството) е неопходно, меѓутоа и многу опасно во секој надзор.

Со цел овие два принципа да бидат зачувани, а со тоа и движењето на набљудувачката постапка, од голема полза е употребата на стандардизирани форми на формулари што набљудувачот ги пополнува и на тој начин го врши запишувањето на настанот — бележењето.⁷²

Завршниот дел од условно речено „формуларот“ јасно посочува на потребата од уште принцип – **аргументираност**. Видувањата на набљудувачот можат да бидат базирани на првиот впечатокот, на сочувството со жртвата или на идеолошки или политичко-партиски директиви, но таквата фундираност се карактеризира со логичката грешка „не следува“ (*non sequitur*). Едноставно, се запишуваат во досието едни податоци за потоа да се изнесуваат квалификации што не се поврзани со податоците. Одличен метод за поврзување на заклучокот со податоците / фактите е примената на логичка техника на проверка како што е т.н. „реконструкција на настанот“. Доколку при таа реконструкција, на пример, произлегува дека жртвата два дена по приведувањето го направило злоделото за кое е приведена в полиција – логиката силно нè предупредува дека тука нешто не е во ред со „приказната“ на полицијата. Но, ако од реконструкцијата произлегува дека „жртвата“ е истепана од полицијата една седмица по приведувањето в полицијата – тогаш приказната на „жртвата“ не ни дава основа силно да ја повикаме јавноста да застане на браникот против полициската бруталност.

За разлика од литигациската вклученост на НВО или на НВО - правно советништво (в. подолу), мошне плодотворен облик на набљудување е кога апликантот се жали на повреди на судска постапка. Во таквите ситуации задачата на набљудувачот по формирањето на досието е од целосно неутрална позиција да го следи судскиот процес. Тоа е можност за собирање извонредни податоци не само за конкретната судска постапка туку и за севкупното милје и однос кон припадникот на немнозинската заедница.

Извештајот на набљудувачот за судски процес треба да ги содржи најмалку следниве елементи:

1. ОКОЛНОСТИ ВО КОИ СЕ ОДВИВА СУДЕЊЕТО
2. ИНФОРМАЦИИ ЗА ОБВИНЕТИОТ
3. ОПИС НА СЛУЧАЈОТ

⁷² Види ПРИЛОГ 1 — ФОРМИРАЊЕ ДОСИЕ — ФАКТОГРАФИЈА, ПРИЛОГ 2 — ФОРМИРАЊЕ ДОСИЕ — КВАЛИФИКАЦИИ и ПРИЛОГ 3 — ФОРМИРАЊЕ ДОСИЕ - ОЦЕНИ

4. НЕЗАВИСНОСТ И ОБЈЕКТИВНОСТ НА ВКЛУЧЕНИТЕ СТРАНИ
5. ОБВИНЕНИЕТО; ОЦЕНА ЗА ДОКАЗИТЕ
6. ОДБРАНА: НАСОЧЕНОСТ; ЕДНАКВОСТ
7. ТЕК НА СУДЕЊЕТО - ПРЕСУДА - ПРАВЕН ЛЕК
8. ОЦЕНА: А) СООДВЕТНА ПРИМЕНА НА ЗАКОНИТЕ; Б) НЕПРАВЕДНО СУДЕЊЕ = ПРЕКРШЕНИ ПРАВА

И од извештајот на набљудувачот за проследен судски процес е забележливо дека не само во секој од сегментите, туку најмногу во делот на оцените акцентот е ставен не толку на тоа што значи правна техника, а за што, сепак, приматот е на страна на адвокатите, туку доброто **познавање на меѓународните стандарди** за човекови права:

1.	2.
<p>Постојаното корелирање на виденото со меѓународните норми овозможува набљудувачот да ја одржи дистанцата неопходна за постигнување на објективноста како неопходен принцип во набљудувачкиот процес</p>	<p>Таквата поставеност ја претставува врската меѓу набљудувањето како облик на кумулација на сознанија и нивната употреба во натамошните фази на борбата против етничката дискриминација (притисок врз државните органи, правно советништво во функција на литигација, поднесување петиции и извештаи до меѓународните тела)</p>
<p>Тоа е моментот кога се прави поврзување со други случаи (на сопствената НВО или на друга или други НВО), а доколку е можно и консултација со правни, универзитетски и искуствени експерти, односно соодветна литература. Овој сегмент на набљудувањето го нарекуваме верификација на заклучоците и често резултира како потреба од враќањ е и повторно утврдување на основните податоци и сознанија. Исклучително е важно во овој сегмент да се вклучат членови на НВО што не биле непосредно вклучени во првичното собирање податоци и формирањето досие од најмалку две причини: да се избега од субјективноста на самиот набљудувачи да се постигне внатрешна контрадикторност во постапката на донесување заклучоци.</p>	

Практично, се подразбира дека во сегментот на верификација на заклучоците е потребно уште еднаш и/или заеднички да се направи врската со меѓународните стандарди, а посебно, имајќи предвид дека се работи за областа на борбата против етничката дискриминација, со членот 5 од ICERD:

The image features three blurred silhouettes of business professionals in a hallway. On the left, a woman in a dark suit stands with her arms crossed. In the center, another woman in a dark dress stands with her arms crossed. On the right, a man in a dark suit stands with his hands in his pockets. The background is a bright, out-of-focus hallway with a circular light fixture on the ceiling. A red vertical bar is visible in the top-left corner. A red graphic element, consisting of a horizontal bar with a downward-pointing triangle on the right side, is located at the bottom left of the image.

НИ ОД
ДАЛЕКУ СЕКОЕ
НАБЉУДУВАЊЕ НЕ
ДАВА РЕЗУЛТАТИ

Според основните обврски наведени во членот 2 на оваа конвенција, државите што се членки се обврзуваат да ја забранат и да ја укинат расната дискриминација во сите нејзини форми и секому да му гарантираат право на еднаквост пред законот без разлика на расата, бојата или националното или етничкото потекло, особено во поглед на уживањето на следниве права:

- а) правото на еднаква постапка пред судовите и пред секој друг судски орган
- б) правото на безбедноста на лицата и на заштитата на државата од насилство и злоупотреба било острани на владини службеници, било од секое лице, група или установа
- в) политичките права, особено правото на учество на избори, правото на глас и на кандидатура - според системот на општото и на еднаквото право на глас, правото на учествување во влада, како и во управувањето на јавни работи, на сите нивоа, и правото на пристап, под еднакви услови, до јавни функции
- г) другите граѓански права, особено:
  - правото слободно да се движат и да одберат свое престојувалиште во една држава;
  - правото да ја напуштат секоја земја, подразбирајќи ја и својата и правото на враќање во својата земја;
  - правото на народност;
  - правото на склучување брак и избор на брачниот другар;
  - правото на секое лице на сопственост, како поединец или во заедница;
  - правото на наследување;
  - правото на слободата на мислењето, совеста и на верата;
  - правото на слобода на мислењето и на изразувањето;
  - правото на слобода на мирољубив собир и на здружување
- д) економските, социјалните и културните права, особено:
  - правото на работа, на слободен избор на работата, на правични и на задоволителни услови на работата, на заштита во случај на безработност, на еднаква заработка за еднаква работа, на правична и задоволителна награда;
  - правото на основање синдикати и зачленување во него;
  - правото на стан;
  - правото на здравје, лекарска помош, социјално осигурување и на користење на социјалните служби;
  - правото на образование и на стручно оспособување;
  - правото на учество, под еднакви услови, во културните активности
- ѓ) правото на пристап на сите места и служби, наменети на јавна употреба, како што се превоз, хотели, ресторани, кафеани, приредби и паркови. При подведувањето на набљудуваниот случај под соодветното право, всадена практика треба да биде консултација со Речникот на човековите права.⁷³

9. Невладините во акција

Поаѓајќи токму од чл. 6 на ICERD⁷⁴, а каде што е предвидено правото на правен лек против актите на дискриминација и отштета за секоја штета што настанала како резултат на таквата дискриминација, натамошниот тек на ангажираност или постнабљудување на акцијата на НВО се базира на заклучните согледувања од набљудувањето.

Главна цел: отстранување на дискриминацијата и отштета на жртвата. Секогаш кога е можно треба да се постигне договор без поведување судска постапка

9.1 Измена на општествена практика

Многу важен сегмент од дејствувањето претставува генералниот надзор, кој се спроведува секојдневно и без конкретно определен објект на набљудување. Ваквиот надзор овозможува „просејување” големо количество информации на дневна основа и откривање проблематични постапки, кои се извлекуваат на виделина на ниво на пример.

По излезен оглас во дневен весник во кој неколку невладини организации откриваат индиректна дискриминација (врз основа на род, етничка и верска припадност, како и врз основа на општествен статус).

САБОТА–НЕДЕЛА 11-12 ЈУНИ 2005	
Известување до сите корисници на Олимписки базен "Центар" Скопје (важи од 11.06 до 31.08)	
Работно време:	од 10 часот до 24 часот секој ден освен понеделник
Цена:	100 денари бесплатно за деца до 5 год.
Кукен ред	
1.	Начин на влегување: исклучиво и предност ќе им се даде на семејната посета (родител со деца), деца, и момчињата треба да бидат задолжително во придружба со девојки.
2.	Опрема: задолжително со себе во торбица, а не на себе да си носат пливачки гајци кои се користат само и исклучиво за пливање, фротирска крпа и фен.
3.	Забрането е присуство на посетители кои не ја задоволуваат хигиено-здравствената норматива.
4.	Забрането е скокање во базенот и секаков вид на нарушување на редот и мирот во базенот, влезниот хол, терасата, гардероби, тушеви, тоалет и сл.
5.	Строго е забрането внесување на оружје и секаков вид на предмети со кои може да се предизвика повреда.
6.	Строго е забрането внесување на храна и алкохол.
7.	Управата на базенот нема никаква одговорност за изгубени и украдени вредни работи (пари, новчаници, мобилен).
8.	Го задржуваме правото да го контролираме бројот на посетителите во секој момент и да го ограничиме влезот се до моментот кога ќе се создадат услови за нормално функционирање и безбеден престој во базенот.
9.	Го задржуваме правото да не дозволуваме влез на посетители за кој ќе имаме проценка дека може да го нарушуваат кукниот ред во базенот.
А.Д. "Полет"	

⁷⁴ CERD, Член 6: Државите што се членки ќе му обезбедат на секое лице под нивна јурисдикција фактичка заштита и право на жалба пред националните судови и пред другите државни надлежни органи против сите дела на расна дискриминација што, спротивно на оваа конвенција, би ги повредиле неговите поединечни права и неговите основни слободи, како и право да бара од сите судови задоволување или праведен и соодветен надомест за секоја штета што би можела да му ја направи таквата дискриминација.

Врз основа на направената анализа е поведена повеќекратна постапка:

- Испратен е допис до директорот на базенот
- Објавена е анализа во месечниот извештај на Хелсиншкиот комитет
- Материјалот е искористен во функција на нагледно средство во обуки за дискриминација.

Резултат: огласот е повлечен.

Во отсуство на суштински законски механизми, повлекувањето на огласот претставува директен резултат на реакцијата на цивилното општество овозможен со примената на глобалено набљудување.

9.2 Измена на административна практика

Практично, сите конвенциски тела имаат констатирано дека кога се работи за Ромите постои идентична дискриминација или дискриминација на многу слично ниво на планот на (суп)стандардни услови за живот, вклучувајќи несоодветно живеалиште, отсуство на течна вода и несоодветно снабдување со електрична енергија, потоа ниско ниво на санитарии и собирање на отпадот и т.н. и тоа во повеќе земји: Грција⁷⁵, Унгарија⁷⁶, Литванија⁷⁷, Србија⁷⁸, потоа Молдавија, Полска, Украина итн.

Македонија е директно прозвана за проблемот со маргинализацијата на ромската жена, но и отсуството на пристап до здравствениот систем⁷⁹. Сепак, дури и ова конвенциско тело пропуштило да го констатира проблемот со добивање документи за лична идентификација. Затоа, пак, овој проблем е двапати наведен во Босна и Херцеговина⁸⁰, но и во Романија⁸¹.

До врската на овие два феномена во Македонија се дојде, меѓу другото, и преку набљудувањето и анализата на случаите и на проблемите со кои се соочува ромското население во општината Шуто Оризари.⁸² Имено, констатирано е дека: а) има одреден број луѓе што живеат во Македонија од 30 до 35 години и имаат живеалиште или престојувалиште, но бидејќи не поднеле барање за регулирање на државјанството во рамките на предвидените рокови (особено по распадот на СФР Југославија) иако се жители на РМ, немаат документи за државјанство; б) немањето документи довело до тоа цели категории во рамките на ромската популација да не се во можност да ги уживаат своите права на образование, здравство, вработување и пензија; в) тоа е надополнето со недостиг од волја кај вработените, првенствено во Фондот за здравствено осигурување, центрите за социјална работа, Министерството за внатрешни работи и Министерството за

⁷⁵ CEDAW/C/ROM/CO/6-2006, para 26; потоа CESCR 2004v

⁷⁶ CCPR/CO/74/HUN(HRC, 2002) para. 7

⁷⁷ CESCR 2004 потоа CERD/C/LTU/CO/3 -2006, para. 22

⁷⁸ CESCR 2005

⁷⁹ CEDAW/C/MKD/CO/3, Feb 2006, para. 28

⁸⁰ CRC/C/15/A dd. 260-2005, para 32 но и CCPR/C/BIH/CO/1-2006, para. 22

⁸¹ CEDAW/C/ROM/CO/6-2006, para. 27

⁸² Проект „Набљудувачката на активности во областа на здравствената заштита“

здравство; и г) немањето документи и недостигот од социјални права доведува до нови случаи на нерегистрирана популација, и со тоа до нови случаи на лица без државјанство.

Ваквиот редослед на заклучоци наоѓа потврда во расчекорот меѓу официјалните популациски статистички податоци, според кои во општината Шуто Оризари живеат 18.907 жители или 15.373 Роми (79,1 проценти) и официјалните податоци за гласачкото тело. Имено, според Државната изборна комисија, на Избирачкиот список во Општината се појавуваат околу 16.000 гласачи. Овој однос покажува дека барем едната бројка е неточна. Една од можностите е дека има голем број нерегистрирани лица, особено деца, т.е. негласачи. До овој заклучок водат и резултатите од неофицијалниот попис во општината каде што е утврдено дека има 29.313 жители (вклучително и 2.800 Роми што се бегалци од Косово).

Од друга страна, таквата нерегулираност на статусните прашања се одразила и на ред аспект на детската популација од ромската заедница⁸³. Имено, во областа на здравството во РМ приближно 17 проценти од децата не се вклучени во рамките на здравствениот систем, а во најсиромашните региони дури 25 проценти од децата на возраст 18 до 29 месеци не примиле најмалку една од предвидените осум вакцини. Во областа на образованието, примарната нето-вклученост е 92 проценти, а кај Ромите само 61 процент од децата посетуваат основно образование, и само 45 проценти го завршуваат (83 проценти е националниот просек). Само 11 проценти од децата на 4 до 6 години посетуваат предучилишна настава, додека кај ромската популација само 3,5 проценти (...).

Набљудувачката дијагностика може да се развие во акција на повеќе полиња:

I. НА ЦЕНТРАЛНО НИВО

1. ЗДОБИВАЊЕ ИДЕНТИФИКАЦИСКИ СТАТУС

1.1 Итно дополнување на **Законот за државјанство** со одредби што оперативно ќе ги разработат механизмите на: а) намалување на постојното бездржавјанство, б) превенција за создавање идно бездржавјанство и в) воведување привилегирана, скратена процедура за регулирање на државјанскиот статус за заостанати случаи (лица што имаат лични карти, односно други документи од времето на СФРЈ, односно СРМ).

1.2 Донесување **подзаконски акт** за периодични, теренски акции на надлежната служба на Министерството за внатрешни работи за регистрирање на непријавените или несоодветно пријавените новородени деца врз основа на олеснета административна постапка за комплетирање на потребната документација, пред сè во поглед на доказните стандарди во однос на децата.

1.3 **Министерството за внатрешни работи** да ангажира посебно лице (лица), по можност од ромската заедница, на проблематиката за надминување и спречување на бездржавјанството.

⁸³ Проекти на UNHCR и на UNICEF и посебно проектот „Децентрализацијата од перспектива на детските права — општини по мера на децата “

2. ЗДОБИВАЊЕ СТАТУС ЗДРАВСТВЕН КОРИСНИК

2.1 Усвојување **собраниска стратегија** за доследно почитување на важечката законска регулатива што се однесува на правата на граѓаните како осигуреници, но и постепено спроведување на меѓународните договори од социјално-здравствена сфера, кои истовремено се дел од процесот на евро-атлантска интеграција на Македонија.

2.2 Итно дополнување на **Законот за здравствена заштита и на Законот за социјална заштита**, преку:

- а) Уредување на делот за правата и за обврските на лицата што пристапуваат кон задолжително здравствено осигурување со цел да се надмине актуелната законска колизија во случаите на корисниците на социјална помош;
- б) Соодветно законско регулирање на остварување на правото на здравствено осигурување на лицата над 62 години, односно 65 години;
- в) Воведување едношалтерски систем во социјалните центри за здобивање статус на здравствен осигуреник, и
- г) Бесплатно издавање документација од областа на здравствено осигурување за корисниците на социјална помош.

2.3 Донесување **владина програма** за механизам за обезбедување и заштита на правата од областа на здравствената заштита и здравственото осигурување кај Ромите како ранлива категорија, вклучувајќи ги здравствено неосигурените лица, нерегистрираните (непријавените) деца и сродните категории.

2.4 **Министерството за здравство** да формира посебна Комисија за Роми и здравствени посредници како сопствена работна единица (по углед на Романија), а која конкретно ќе се фокусира на следење на состојбите со здравствен аспект во ромската заедница и врз основа на тоа развивање програми за обуки на здравствените работници што работат со Роми.

2.5 Донесување програма на Агенцијата за државни службеници за едуцирање на службените лица за подобрување на односот кон граѓанинот, од приемот до крајниот продукт, односно до објаснување на начинот, процедурата за остварување на некое право, приспособен на знаењето на граѓанинот при што да се респектира неговата личност и достоинството;

2.6 Донесување програма на Министерството за здравство за информирање и за едуцирање на ромските граѓани за нивните права, за содржината и за остварувањето на тие права, посебно за т.н. минимални здравствени права загарантирани со меѓународните договори како што се:

- заштита на мајките и на децата,
- вакцинацијата,
- лекувањето на вообичаените болести и повреди и
- обезбедување суштински лекарства.

3. ДОБИВАЊЕ ПОЛИТИЧКА ПОДДРШКА - Формирање лоби-група во Собранието на Република Македонија, која ќе ја следи состојбата со Ромите (Македонија е потписник на „Декада на Ромите 2005 - 2015 година” и има донесено Национална стратегија на Ромите во Македонија) заради подобрување на состојбата на оваа заедница во четирите приоритетни области: образование, вработување, здравство и домување.

II. НА ЛОКАЛНО НИВО

1. Отворање референтен општински центар во Шуто Оризари, односно вработување ромски референт, кој би ги бележел проблемите на локалната заедница (евентуално деташиран претставник на централните органи);

2. Создавање и спроведување стратегија за здравство на Шуто Оризари и изработување акциски планови од областа на здравство за населението во општината;

3. Отворање здравствени советуваљишта со цел здравствена едукација на населението и давање бесплатна здравствена услуга, односно подобрување на ефикасноста на веќе постојните советуваљишта;

4. Да се поттикне работата на советодавно-правните канцеларии со соодветна поддршка и координација со Министерството за здравство и со Министерството за труд и социјална политика ; и

5. Зголемување на соработката со невладиниот сектор во областа на давање бесплатна правна помош за т.н. граѓански состојби, и посебно:

- а) Набљудување и бележење случаи на лица без соодветен идентификациски статус;
- б) Набљудување и бележење случаи на лица без соодветен здравствен статус;
- в) Набљудување и бележење случаи на лица што поради неостварувањето на правото на пензија се доведени во ситуација да останат целосно без здравствена заштита (старосна категорија 62-65 години); и
- г) Собирање сознанија за натамошно подобрување на состојбите. Во моментот во тек е посредство со државните органи во функција на надминување на проблемите.⁸⁴

9.3 Измена на судска практика

Конвенциските тела имаат констатирано повреди на основното право – правото на живот и телесен интегритет во повеќе земји како на Роми (во Романија⁸⁵), така и на Ромки (во Шведска⁸⁶), па дури и на

⁸⁴ Акција од ваков обем е многу поверојатно да ги даде саканите резултати кога ќе бидат вклучени и меѓународни организации (од системот на ООН, Советот на Европа, ОБСЕ, ЕУ). Ова го потврдува и последната активност насочена кон анимирање на МВР за проблемот на постоење деца што не се регистрирани во матичната евиденција. Етничката димензија во овој случај (доминантно присуство на деца од ромската заедница) е надополнета со социјалната и имотната. Акцијата е изведена во рамките на проектот: Спроведување на Конвенцијата за правата на детето на ниво на општините.

⁸⁵ ACFC/OP/II(2005)007, November 2005

⁸⁶ A/56/38(SUPP), (CEDAW 2000), para. 356

ромски деца – во Украина⁸⁷. НВО во Македонија се соочија со случаите на Трајан Беќиров и на Селам Селами.

9.3.1 На 11 мај 2006 година, околу 00.15 часот, тројца припадници на Посебната мобилна единица на полицијата за борба против криминалот „Алфи“, здогледале две ромски деца - Трајан Беќиров и Орхан Исен - на автобуската станица на бул. „Партизански одреди“ непосредно пред мостот „Обединети нации“ во Скопје. „Алфите“, кои не биле во полициска униформа, го запреле своето необележано возило, излегле од него и тргнале кон децата. Децата, гледајќи како **ВООРУЖЕНИ** лица во цивилни алишта излегуваат од цивилен автомобил и им се приближуваат - се уплашиле и се вдале во бегство. „Алфите“ се стрчале по нив и стигнале да го фатат едното од нив - Орхан.

Што се однесува до другото дете - Трајан, полицијата прво тврди дека го фатила и — привела во полициската станица „Карпош“, за најодзади да констатираат дека Трајан божем побегнал (!!!) на тој начин што се фрлил во реката (Вардар). Неколку ромски жители на селото Трубарево го наоѓаат телото на мртвиот Трајан во реката Вардар, во близина на нивното село, дури на 27 мај, односно 16 дена подоцна.

Откако наодот на обдукцијата што ја прави Институтот за судска медицина и криминалистика при Медицинскиот факултет — Скопје не успева да објасни што било причината за смртта на Трајан, неговиот татко бара помош од македонските НВО да се направи втора, независна обдукција. Во тој момент, откако не се спроведува истрага за полицајците и полицијата не се вклучува во потрагата по „исчезнатиот“ Трајан, македонските НВО се соочуваат и со проблем да се реализира втора обдукција. Имено, истражниот судија, како „орган што ја води постапката“ е задолжен да издаде писмена наредба (ЗКП, чл. 256) како за обдукција така и за втора обдукција доколку постои сомнеж (ЗКП, чл. 265), а на страна на државните органи нема ниту „сомнеж“ ниту интенција. Се ангажира странски стручњак во, практично „приватна режија“ односно во аранжман на НВО во услови на постојано создавање пречки од државните органи.

И покрај тоа што втората обдукција утврдува повеќе укажувања што се отворен судир со полициската верзија на настанот, ниту Јавното обвинителство ниту надлежните македонски судови не прифаќаат ниту да ги разгледаат тие забелешки. Притоа, во неколку ситуации дури не дозволуваат ниту таткото на починатиот Трајан ниту неговиот застапник ДА ИЗВРШАТ УВИД во документите од судската постапка.

Со оглед на тоа што македонските власти во ниту еден момент не прифатија да се отвори истрага за случајот, па дури ниту некој судски орган да ги сослуша вклучените „алфи“, таткото на Трајан и македонските НВО се решија да поведат постапка пред Европскиот суд за човекови права во Стразбур.

Постапката е во тек.

9.3.2 Невладините организации беа повикани да го следат случајот на Селам Селами, етнички Албанец, пензионер — инвалид, преку набљудување на кривичниот судски процес против Селами за кој во медиумите полицијата излезе со тврдења дека е организатор на мачно убиство на двајца полицајци во 2002 година. Неидентификуван претставник на полицијата изјавил за повеќе домашни и странски новинарски куќи дека полицијата има „цврсти докази“ дека Селами, заедно со уште неколкумина, ги планирал деталите на убиството неколку часа пред тоа и навистина да се случи.

⁸⁷ CRC/C/15/ADD.191(2002), para. 3 6

Меѓутоа, од божемните „цврсти докази“ на полицијата до подигањето обвинение, практично, не остана ништо. Се покажа дека не е стрелано од возилото („голфот“) на Селами, дека кај него не бил најден експлозив, а полицијата не успева да презентира ниту божемни антиуставни летоци ниту некакви си „членски картички“ од крајно терористичка организација. Останало само сведочењето на, инаку, второобвинетиот во истиот случај.

Сепак, Јавното обвинителство и истражниот судија решаваат да се продолжи со постапката, па Селами е обвинет дека се здружил заради непријателска дејност и „планирал“ дела казниви со чл. 313 од КЗ, значи — тероризам, а ги реализирал „уривајќи го уставниот поредок“ преку разговори што ги имал во: ресторанот „Мема“, кафеаната „Еуробар“, „...една куќа...“ и во мотелот во с. Крушино, Кичевско. Истрагата во овој случај, според обвинителниот акт, утврдила, повторно цитираме, „...како резултат на собраните докази во текот на преткривичната и истражната постапка. ..произлезе...“ дека „Селам Селами е роден 1958 година во...“, дека „...живее во Гостивар...“ и дека е „...Албанец, државјанин на РМ“. За да се заклучи дека „Ваквата фактичка состојба произлезе од материјалните докази изнесени во обвинителниот акт...“. Нема материјални докази за терористички активности и нема други докази освен дека Селами, навистина, седел во назначените ресторани.

И покрај сета апсурдност на обвинителниот акт, а за што НВО успешно ја алармираа јавноста, првото рочиште од главниот претрес Основниот суд Скопје1 го одржа во јануари 2003 година. Врз основа на многу педантна примена на валидна техника на надзор, НВО повторно ја известил јавноста за ред прекршувања на судската процедура. По ова, полицијата продолжи да „собира“ докази против Селмани, вклучувајќи и претрес на неговиот дом без судски налог, по што Селами „исчезнува“. Имајќи предвид дека Селами добар дел од својот работен век провел во една европска држава, индикациите зборуваа дека нашол начин да се врати во таа држава. Органите на прогонот не побараа екстрадиција.

Тројната дискриминација — етнички Албанец, инвалид, постар граѓанин, чијашто пресумција на невиност беше повеќекратно повредена, не само што не придонесе - туку ја попречи истрагата по првичниот случај: убиството на двајца полицајци, кое остана неразјаснето.

10. Нешто како резиме

1. Дискриминацијата врз основа на етничка припадност треба да се постави во контекстот на општото дефинирање на дискриминацијата.
2. Борбата со секој облик на дискриминација е иманентна задача на меѓународен и на национален план и во исто време претставува еден од најголемите предизвици на современиот степен од развојот на човештвото.
3. Стереотипите и предрасудите врз основа на кои се гради дискриминирачкото однесување и постојуваат добиваат посебно значење кога станува збор за дискриминација врз етничка основа. Тие се вообичаено длабоко вкоренети, многу раширени и претставуваат дел од збирот основни поими со кои се запознава секое дете.
4. Директната и индиректната дискриминација, невидливата дискриминација, вознемирувањето и повеќекратната дискриминација имаат посебно значење кога станува збор за дискриминација врз основа на етничка припадност.
5. Позитивната акција/афирмативна акција на државата е незаобиколив елемент во борбата со последиците од претходни продолжителни дискриминации. Токму дискриминацијата врз основа на етничка припадност припаѓа кон видот дискриминации што не можат да бидат искоренети без употреба на некој облик на позитивна дискриминација. Меѓутоа, поради фактот дека станува збор за дискриминација (независно од позитивниот предзнак што се става пред неа), мора да се биде многу внимателен и многу дециден во дефинирањето на целта, времетраењето и начинот на остварување.
6. Меѓународното право против дискриминација ја дава рамката на конкретното дејствување на национално ниво. Врз основа на меѓународното право државите имаат обврска да ги почитуваат и да го обезбедат практикувањето на правата.
7. Постојат повеќе меѓународни и уставно и законски дефинирани механизми за заштита од етничка дискриминација, кои можат да ги употребат граѓаните на Република Македонија. Меѓутоа, тие не нудат едноставни и ефикасни правни средства за превенција и за заштита од дискриминација и санкционирање на сторителите на дискриминација.
8. Цивилното општество има значајна улога во набљудувањето, заштитата и промоцијата на нови решенија во борбата со дискриминацијата.
9. За да може да ја одигра вистинската улога, набљудување мора да се спроведува со почитување на одредени основни принципи и однапред зададена форма на остварување.
10. Искуствата на невладините организации можат да послужат во натамошниот развој на недискриминациско дејствување во областа на: општествената, административната и судската практика.

ПРИЛОГ 1 - **Формирање досие - фактографија**

<p>Фактички настан ===== - кога (доказ!!!) - каде (доказ!!!) - кој (доказ!!!) - кому (доказ!!!) - што (доказ!!!) - како (доказ!!!) - потоа...</p>	
<p>Правна хронологија ===== - датум - број на акт - орган - назив на актот - што е решено - друго</p>	

ПРИЛОГ 2 – Формирање досие - квалификации

<p>Правна квалификација</p> <p>=====</p> <ul style="list-style-type: none"> - Закон - одредба - став - се однесува на - Закон - одредба - став - се однесува на ... 	
<p>Спорни прашања</p>	
<ul style="list-style-type: none"> - чие тврдење - зошто - проверка - заклучок или укажување ... 	

ПРИЛОГ 3 - **Формирање досие – оцени**

<p>Повреда(и) на човековите права</p> <p>=====</p> <p>а) документирани, б) укажани и в) непоткрепени тврдења / неаргументирани жалби</p>	
<p>Видување на набљудувачот</p> <p>=====</p> <p>Вклучува коментар што поверувал/а, а што отфрла како недоволно или целосно некредибилно и зошто; потоа прашања што треба дополнително да се истражат или за кои е потребна консултација (со експерт); и крајна оцена со предлог за преземање дејство...</p>	

ПРИЛОГ 4 – РЕЧНИК НА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА

ГЕНОЦИД: Систематско убивање луѓе врз база на нивната расна или етничка припадност.

ГРАЃАНСКИ И ПОЛИТИЧКИ ПРАВА: Граѓанските права на слобода и на еднаквост; уште наречени и права од првата генерација. Граѓанските права ги вклучуваат и слободата на богослужба, правото на слободно размислување и изразување, правото на глас, на учество во политичкиот живот, како и правото на слободен пристап до информации.

ДЕКЛАРАЦИЈА: Документ во кој се изнесени договорени стандарди, но кој не е правно обврзувачки.

ДИСКРИМИНАЦИЈА: види Поимник на изрази поврзани со дискриминацијата објавен во Скопје, 2008 година; автори проф. д-р Мирјана Најчевска и м-р Беким Кадриу; издавач: Македонски центар за меѓународна соработка.

ДРЖАВА: Често употребуван синоним е „земја”; група луѓе што трајно зазема една фиксна територија, има заеднички закони и власт, а во поново време и дека е меѓународно способен ентитет (во состојба да води надворешни работи). Како придавка зборот државен има синоним во терминот — национален (национално право, национални механизми).

ЕКОЛОШКИ, КУЛТУРНИ И РАЗВОЈНИ ПРАВА: Уште познати и како права од третата генерација, со кои се признава правото на луѓето да живеат во безбедна и здрава средина и правото на групите на културен, политички и на економски развој.

ЕКОНОМСКИ, СОЦИЈАЛНИ И КУЛТУРНИ ПРАВА: Права што ги третираат производството, развојот и управувањето на материјалните добра, неопходни за живот. Правото на зачувување и развој на културниот идентитет. Права што им овозможуваат на луѓето социјална и економска безбедност, уште познати и како безбедносноориентирани или права од втората генерација. Примери за овие права се правото на храна, на покрив над глава или правото на здравствена заштита.

ЗАКОНСКИ ПРАВА: Права утврдени со национален закон.

КОЛЕКТИВНО УЖИВАЊЕ ПОЕДИНЕЧНИ ЧОВЕКОВИ ПРАВА: Правата на групите на заштита на нивниот интерес и идентитет.

КОНВЕНЦИЈА: Обврзувачка спогодба меѓу државите; се користат и многу други називи, но најчест е: ДОГОВОР. Конвенциите се поцврсти од ДЕКЛАРАЦИИТЕ бидејќи се правно обврзувачки за земјите што се потписнички. Кога ГЕНЕРАЛНОТО СОБРАНИЕ на ОН ќе усвои конвенција, тоа воведува меѓународни норми и стандарди. По усвојувањето на конвенцијата од страна на Генералното собрание на ОН, земјите

што се членки пристапуваат кон нејзина РАТИФИКАЦИЈА, со тоа обврзувајќи се на нејзино почитување и примена. ОН имаат овластување да ја осудат таа влада што ги прекршува стандардите предвидени со конвенцијата.

КОНВЕНЦИЈА ЗА ОТСТРАНУВАЊЕ НА СИТЕ ФОРМИ НА ДИСКРИМИНАЦИЈА НА ЖЕНИТЕ (Конвенција за жените) (усвоена во 1979 година; влегува во сила 1981 година): Првиот правнообврзувачки меѓународен документ со кој се забранува дискриминација на жените и се обврзуваат владите да преземат афирмативни чекори кон унапредување на еднаквоста на жените.

КОНВЕНЦИЈА ЗА ПРАВАТА НА ДЕТЕТО (Конвенција за децата) (усвоена 1989 година; влегува во сила 1990 година): Конвенција со која е предвиден цел спектар на граѓански, културни, економски, социјални и политички права на децата.

МЕЃУВЛАДИНИ ОРГАНИЗАЦИИ: (MVO; англ. IGOs) Организација, спонзорирана од повеќе влади со цел координирање на нивните активности; некои се регионални (пр. Советот на Европа, ОБСЕ, Организацијата на африканското единство), некои се сојузи (пр. Северно-атлантската договорна организација; англ. НАТО); а некои се посветени на специфични цели (на пр. Центарот за човекови права на ОН или Организацијата за образование, наука и култура на ОН; англ. UNESCO).

МЕЃУЗАВИСНОСТ: Упатува на сложената рамка на законите за човекови права. На пример, можноста да учествувате во вашата влада е директно под влијание на вашето право на слободно изразување, правото на образование, па дури и правото на основните материјални добра, неопходни за живот.

МЕЃУНАРОДЕН ПАКТ ЗА ГРАЃАНСКИТЕ И ЗА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА (англ. ICCPR): Усвоен во 1966 година, влегува во сила во 1976 година. Со ICCPR се декларира дека сите луѓе имаат широк опсег на граѓански и на политички права.

МЕЃУНАРОДЕН ПАКТ ЗА ЕКОНОМСКИ, СОЦИЈАЛНИ И ЗА КУЛТУРНИ ПРАВА (англ. ICESCR): Усвоен во 1966 година, влегува во сила во 1976 година. Со ИЦЕСЦР се декларира широк опсег на економски, социјални и културни права на сите луѓе.

МОРАЛНИ ПРАВА: Права што се засновани врз општите принципи на правичност и правда; тие често, но не и секогаш, се базираат на религиозни убедувања. Понекогаш луѓето чувствуваат дека имаат морално право на нешто, дури и кога го немаат соодветното законско право. На пр. за време на движењето за човекови права во САД, протестантите демонстрираа против законите што забрануваа учење на белите и на црните деца во исти училишта, врз основа на загрозувањето на нивните морални права со овие закони.

НЕВЛАДИНИ ОРГАНИЗАЦИИ (англ. NGOs): Организации што не се дел од власта. Невладините организации ги набљудуваат постапките на телата за човекови права и ја имаат улогата на „кучиња-чуvari“ на човековите права, опфатени со нивниот мандат. Некои се големи и меѓународни (на пр. Црвениот

крст, Амнести Интернационал); други можат да бидат мали и локални (на пр. организација што ги застапува правата на луѓето со посебни потреби во одреден град). Невладините организации имаат крупна улога во влијанието врз политиката на ОН, а многу од нив имаат дури и официјален консултативен статус во рамките на ОН.

НЕДЕЛИВОСТ: Упатува на еднаквата важност на секој закон за човекови права. Ниту едно право на поединецот не смее да му биде ускратено, поради нечија одлука дека тоа право е „помалку важно” или „несуштинско”.

НЕОТУЃИВОСТ: Се однесува на правата што му припаѓаат на секој поединец и не можат да бидат одземени од поединецот, под никакви околности.

ОБИЧАЈНО МЕЃУНАРОДНО ПРАВО: Национални норми или меѓународно усогласени ставови, кои државите ги почитуваат, иако некогаш дури и не се напишани. Оттука и терминот „закон со употреба”; ова е еден од главните извори на меѓународното право.

ПАКТ: Обврзувачка ГЕНЕРАЛНА спогодба меѓу државите. Двата најважни меѓународни ПАКТА, усвоени во 1966 година, се МЕЃУНАРОДНИОТ ПАКТ ЗА ГРАЃАНСКИТЕ И ЗА ПОЛИТИЧКИТЕ ПРАВА (ИЦЦПР) и МЕЃУНАРОДНИОТ ПАКТ ЗА ЕКОНОМСКИТЕ, СОЦИЈАЛНИТЕ И ЗА КУЛТУРНИТЕ ПРАВА (ИЦЕСЦР).

ПОВЕЛБА НА ОБЕДИНЕТИТЕ НАЦИИ: Појдовен документ на ОН, во кој се изложени целите, функциите и одговорностите на ОН; усвоена во Сан Франциско во 1945 година.

ПОЛИТИЧКИ ПРАВА: Правото на луѓето на учество во политичкиот живот на нивната заедница и општество. На пр. правото на глас при избор на нивните власти, како и правото на кандидатура за учество во власта. Види ГРАЃАНСКИ И ПОЛИТИЧКИ ПРАВА.

ПОТПИШУВАЊЕ, ПОТПИС: (1) Првиот чекор кон ратификација на еден договор, односно обврска дека ќе се преземе националната постапка за ратификација (не и гаранција дека сигурно ќе се ратификува); (2) Согласност со заземените ставови; и (3) Потврда за учество во изработката на договорот.

ПРИРОДНИ ЗАКОНИ: Права што им припаѓаат на луѓето само затоа што се човечки суштества.

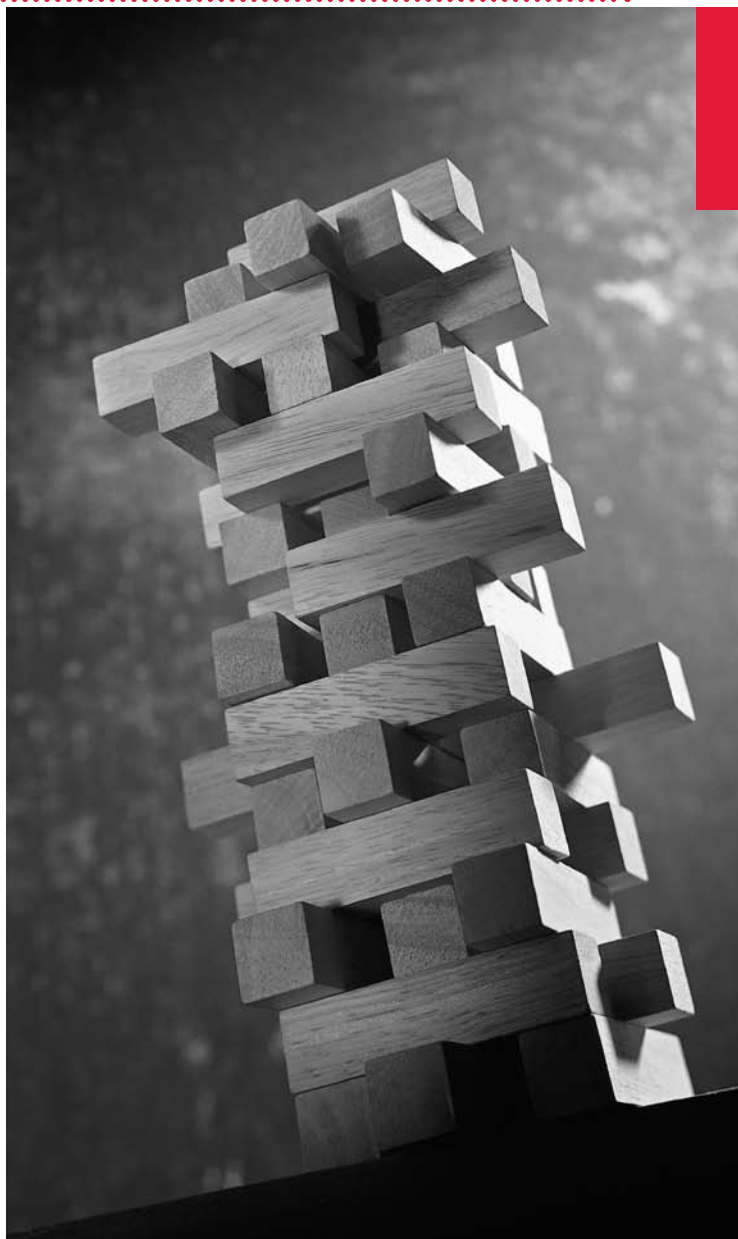
ПРОТОКОЛ: Најчесто вид меѓународен договор со кој се менува содржината на друг меѓународен договор (постапка на амендирање).

РАТИФИКАЦИЈА, РАТИФИКУВАЊЕ: (1) Процес со кој законодавното тело на една држава ја одобрува и потврдува постапката на владата за потпишување одреден договор; (2) формална процедура со која државата се обврзува на почитување на прифатениот договор.

РЕЗЕРВА: Државата - договорна страна може да се огради од конкретен член на меѓународниот договор поради несогласување со таа одредба или поради неможност таа да биде применета на територијата на таа земја. Резервите, сепак, не смеат да го поткопаат основниот контекст на договорот, па оттука во некои договори јасно се назначува кои одредби не смеат да се стават во режим на резерви или обратно, точно да определи кои одредби од договорот трпат можност да бидат изоставени од национална примена.

УНИВЕРЗАЛНА ДЕКЛАРАЦИЈА ЗА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА (англ. УДХР): Усвоена од страна на Генералното собрание на 10.10.1948 година. Основен документ на ОН со кој се воспоставуваат човековите права, стандарди и норми. За поддршка на УДХР постои согласност од страна на сите земји што се членки. Иако првобитната намера била оваа декларација да биде НЕОБВРЗУВАЧКА, со време разните нејзини одредби станаа толку почитувани од страна на ДРЖАВИТЕ, што сега веќе може да се каже дека е таа дел од ОБИЧАЈНОТО МЕЃУНАРОДНО ПРАВО.

ЧОВЕКОВИ ПРАВА: Правата што ги имаат луѓето само затоа што се човечки суштества; независно од нивното државјанство, национална, расна или етничка припадност, јазик, пол, сексуална ориентација или способностите; човековите права стануваат применливи со нивно КОДИФИКУВАЊЕ во рамки на меѓународните договори, како и со нивното признавање како дел од ОБИЧАЈНОТО МЕЃУНАРОДНО ПРАВО.

CIP — каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“, Скопје

316.647.82-05400351

342.124(035)

ПРИРАЧНИК за отстранување на дискриминација врз основа на етничка припадност / (ко-автори Мирјана Најчевска, Сашко Тодоровски), - Скопје: Фондација Институт отворено општество — Македонија: Здружение на граѓани за поддршка на меѓуетнички дијалог и развој на заедницата „Заеднички вредности“, 2009, -60 стр. ; 24 цм

Фусноти кон текстот

ISBN 978-608-210-027- 4 (ФИООМ)

ISBN 978-608-4561-05 -7 (Заеднички вредности)

Најчевска, Мирјана (автор) 2.Тодоровски, Сашко (автор)

а) Отстранување на дискриминацијата врз основа на етничка припадност — Прирачник

COBISS.MK– ID 79627018

Проектна канцеларија
Фондација Институт отворено општество - Македонија
Програма за граѓанско општество
Бул. Јане Сандански 26/2-2
Скопје, Република Македонија
тел./факс: 02 24 03 0 10
www.soros.org.mk

Заеднички вредности
Бул. Климент Охридски 7/1
Скопје, Република Македонија
тел.: 02 32 17 242
факс: 02 32 17 240
www.cv.org.mk

Живење во мултиетничка средина -
Граѓани со еднакви права, можности и заштита

Jetesë në mjedis multietnik -
Qytetarë me të drejta, mundësi dhe mbrojtje të barabartë

Multietnik Ortamda Yaşamak -
Eşit hak, imkan ve korumaya sahip vatandaşlar

Dživdipe ano multietnikano maškaripe -
Dizutne jekhutne hakojenca, šajdipa thaj arakhipa

Живети у мултиетничкој средини -
Граѓани са једнаким правима, могућностима и заштитом

Banã tu loc multietnic -
Bãnãtori cu idghi àndrepturi, puteri shi avigljeari

Življenje u multietničkoj sredini -
Građani jednakih prava, mogućnosti i zaštite

Living in Multiethnic Environment -
Citizens with Equal Rights, Opportunities and Protection

Проектот е финансиран од Европската Унија во рамките на Програмата на Европската иницијатива за демократија и човекови права (EIDHR) Кампања 4 - унапредување на еднаквоста, толеранцијата и мирот и од Фондацијата Институт отворено општество - Македонија (ФИООМ).

Проектот го спроведува ФИООМ во соработка со НВО Заеднички вредности и 12-те Центри за поддршка на НВО во Велес, Прилеп, Штип, Кичево, Струга, Ресен, Гевгелија, Неготино, Струмица, Делчево, Кратово и Дебар.